

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

2010

Libor Melioris

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

**Vplyv a reflexia učenia Adama Smitha v prácach českých
ekonómov**

Vypracoval:

Libor Melioris

Vedúci bakalárskej práce:

Doc. Ing. Karel Půlpán, CSc.

Akademický rok:

2009/2010

P r e h l á s e n i e

1. Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne a použil iba uvedené pramene a literatúru.
2. Súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená verejnosti pre účely výskumu a štúdia.

Vo Vyšných Hágoch dňa 17. 5. 2010

Libor M e l i o r i s

Abstrakt

Adam Smith je nesporne historickou postavou, ktorá fascinuje a inšpiruje celé generácie ekonómov. Táto práca si kladie za cieľ vystopovať vplyv učenia A. Smitha v prácach a myslení českých ekonómov – v ich teoretických dielach i v dobovo významných učebniciach dejín ekonomických teórii. Špeciálna pozornosť je venovaná prekladom diel do českého jazyka, ako aj zavedeniu terminologických pojmov súvisiacich s dielom A. Smitha.

Abstract

The Scottish Adam Smith is certainly a historical figure who fascinates and inspires the generations of economists. This bachelor thesis aims to trace the impact of his philosophy to the Czech economists both – in their theoretical writings and also in contemporary economic textbooks. Special attention is devoted to the Czech translations of Smith's works as well as the introduction of the new concepts of terminology associated with the works of A. Smith.

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rád poďakoval vedúcemu bakalárskej práce Doc. Ing. Karlovi Půlpánovi, CSc. za vedenie bakalárskej práce a podnetné konzultácie behom spracovávanía, vďaka ktorým som sa mohol bližšie zoznámiť s českým ekonomickým prostredím.

Obsah

OBSAH	6
ÚVOD	7
1. REFLEXIA UČENIA ADAMA SMITHA OD DÔB HABSBURSKEJ MONARCHIE	8
1.1. POČIATKY SKÚMANIA A PRVÍ PRIEKOPNÍCI	8
1.2. FRANTIŠEK LADISLAV RIEGER.....	8
1.3. LADISLAV CHLEBORAD	11
1.4. JOSEF KAIZL	13
1.5. JAN KOLOUŠEK	14
1.6. ALBÍN BRÁF	16
1.7. ALOIS RAŠÍN	19
1.8. JOSEF PAZOUREK	20
1.9. JOSEF MACEK	20
1.10. KAREL ENGLIŠ	23
1.11. NESTARNÚCA DVOJICA GIDE – RIST	24
2. VNÍMANIE SMITHOVHO UČENIA PO ROKU 1948	26
2.1. POPIS SMITHA V DOBOVÝCH UČEBNICIACH	26
2.2. VÝROČIE VYDANIA <i>BOHATSTVA NÁRODOV</i> , POLITICKÁ EKONOMIE A HISTORICKÉ PRÁCE.....	32
3. POROVNANIE PREKLADOV <i>BOHATSTVA NÁRODOV</i>	37
3.1. TERMINOLOGICKÝ VÝVOJ.....	37
3.2. POROVNANIE PREDSLOVOV	39
4. AKTUÁLNE OTÁZKY ROZVÍJANIA UČENIA ADAMA SMITHA	43
4.1. POROVNANIE MODERNÝCH UČEBNÍČ DEJÍN EKONOMICKÝCH TEÓRIÍ	43
4.2. FILOZOFICKÉ A KONTEXTUÁLNE UCHOPENIE SMITHA MODERNÝMI EKONÓMAMI	49
ZÁVER	55
PRAMENE A LITERATÚRA	58

Úvod

Adam Smith rovnako ako učenie, ktoré sformuloval, sa považuje za nutnú podmienku pochopenia ekonómie ako vedy. Jeho výnimočnosť spočíva vo formulácii úvah, ktoré sa stali ústredným bodom úvah mnohých ekonómov, počnúc obdobím jeho života až do súčasnosti. S Adamom Smithom sa stretáva študent ekonómie veľmi skoro a formuláciou myšlienky o „*neviditeľnej ruke*“ sa jeho meno stalo známym aj u širšej verejnosti.

Úlohou tejto práce bolo zachytiť odraz učenia Adama Smitha v českom a čiastočne slovenskom ekonomickom prostredí. Práca sa pokúša vystopovať a identifikovať počiatok aktívnej reflexie polemík s jeho učením. V českom a slovenskom ekonomickom prostredí je badateľné oneskorenie, ktoré bolo spôsobené všeobecným zaostávaním za najnovšími európskymi trendmi. Táto práca sa ďalej snaží ilustrovať myšlienkový vývin tohto vnímania v dôraze na komplexný ideových premien a posunov z prelomu 19. a 20. storočia. Ako je evidentné zo štruktúry kapitol niektoré historické medzníky sa neukázali ako určujúce v niektorých oblastiach. V tejto práci je to evidentné, keďže rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa významne neovplyvnil dopad na skúmanie Smitha, ktoré sa vyvíjalo kontinuálne až do roku 1948.

Nástup komunistického režimu spôsobil radikálne zmeny aj v štýle pristupovania k Adamovi Smithovi. Do popredia vystúpili témy, ktoré na Smithovi zdôrazňoval hlavne Marx a sprostredkovane aj Lenin. Do tohto obdobia zapadá aj prvé ucelené vydanie diela *Bohatstvo národov*. Všetky doterajšie vydania tohto diela sú porovnávané v samostatnej kapitole. Tam je naznačený aj lexikálny vývin českej odbornej ekonomickej terminológie.

V období po roku 1989 som sa zameril na porovnanie dvoch dominujúcich učebníc dejín ekonomických teórií, ktoré sa takmer výlučne používajú v akademickom prostredí. Na tomto mieste poukazujem na fenomén evidentnej rozdielnosti vnímania učenia Adama Smitha v oboch publikáciách. Z reflexie súčasných ekonómov som si vybral dva špecifické okruhy a prístupy skúmania. To z dôvodu, že práce Sedláčka Pavlíka sú určitým spôsobom netradičné a originálne. Preto sú na tomto mieste vypustené úvahy, ktoré boli v priebehu dejín už niekým vyslovené a formulované. V závere sa pokúšam formulovať komplexný pohľad na trend a posun v skúmaní učenia Adama Smitha

1. Reflexia učenia Adama Smitha od dôb habsburskej monarchie

1.1. Počiatky skúmania a prví priekopníci

Myšlienky Adama Smitha tak hutne formulované v diele *Bohatstvo národov* prenikali veľmi rýchlo aj do kontinentálnej Európy. Mnoho učencov nadchnutých novými ideami podnikalo cesty do Anglicka a Francúzska za účelom lepšieho zoznámenia sa s novými myšlienkami. V uhorskom prostredí drží primát Gregor Berzeviczy¹, jeho spis *De commercio et industria Hungariae* sa považuje za jedno z prvých diel, ktoré uznáva a zoznamuje so Smithovým učením. Bohužiaľ slovenské ekonomické myslenie do dnešnej doby nespracovalo jeho odkaz v ucelenejší a zrozumiteľnejší výstup. V českom prostredí patrí medzi prvých propagátorov Smithovho myslenia Karel Havlíček. Smithov vplyv na Havlíčka je hlavne v systematickej a argumentačnej rovine. Jeho približovanie problému a argumentácia príkladmi je plne v duchu liberálnej línie a tradícií. Za prvú analytickejšiu prácu o Smithovom učení sa všeobecne považujú články Maxa Wellnera *Soustava Smithova a reakce proti ní* uverejnené v časopise *Právník* z roku 1862. Tie približujú čitateľovi učenie Adama Smitha, zástancov a odporcov jeho myslenia a ideový vývoj Smithovho odkazu.

1.2. František Ladislav Rieger

Je pozoruhodné, že prvý vážnejší rozbor učenia Adama Smitha sa vyskytuje u muža, ktorý je verejnosti známy aktivitami skôr z politického a kultúrneho života. Smith je v Riegrových očiach *slovutný zakladateľ našej vedy*.² Čo do celku jeho učenie schvaľuje a aplikáciu jeho náuky v národnom hospodárstve považuje za nutnú podmienku pre ďalší rozvoj krajiny. Uznáva zásluhy individualizmu a osobnej aktivity na rozvoji bohatstva celej spoločnosti. Ladislav Rieger sa ku myšlienkam francúzskeho a anglického liberalizmu dostal počas svojho pobytu v Paríži a počas cesty do Anglicka. Táto cesta do Paríža je spätá so známou „velezradnou aférou”.³

¹ Gregorovi Berzeviczy (1763 – 1822) jeden z najpokrokovejších hornouhorských šľachticov. Na základe svojho štúdia ciest, ktoré podnikol navrhol cisárovi Josefovi II. niekoľko reformných návrhov, ktoré však neboli prijaté.

² Rieger, F. L.: O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství. Praha 1850, str. 24.

³ V tejto „velezradnej afére”, ktorej prológ predstavovala revolúcia v Drážd'noch, sa zaujímavým spôsobom stýkajú z dnešného pohľadu paradoxné postavy. Saská polícia, ktorá predpokladala, že Rieger bol do priprav revolúcie zapletený stihla zatknúť Michaela Bakunina (1814 – 1876 ruské revolucionára, ideológa anarchizmu a národnictva. Svojim spôsobom sa jeho práce dotýkajú aj predmetu ekonómie.) Úsmevne pôsobí domnienka, že

Vďaka týmto “mládežníckym nerozvážnostiam” sa Riegrov pobyt predĺžil viac ako si pôvodne predstavoval. Jednou z mnohých aktivít, ktorou si vyplňoval pobyt bolo jeho štúdium na parížskej Sorbonne. Tu pochopil význam národného hospodárstva a nutnosť propagácie poznatkov u širokej verejnosti. Je treba podotknúť, že Riegrov záujem o národné hospodárstvo nebol záujem teoretika vedca. Chápal, že iba prekonanie remeselnícko-hospodárskej tradície a prechod k veľkorysému podnikaniu môže pozdvihnúť český národ. Tento postoj bol priekopnícky medzi obrodencami. So štúdiom v Paríži súvisí to, že Rieger sa k dielam Smitha a ďalších anglických klasikov dostáva cez francúzske preklady, ktoré sa na dlhú dobu stali hlavnými kanálmi, ktorými sa český ekonóm mohol zoznámiť s anglickou klasickou školou politickej ekonómie. Zároveň pri reflexii Smitha argumentuje prevažne francúzskymi autormi. Záujem o učenie anglických národohospodárov a postavenie robotníckej triedy ho viedlo k návšteve Anglicka. Tu si ďalej prehlbuje znalosti anglických klasikov a podniká cestu do Manchestru, aby konfrontoval dielo Engelsa⁴ s realitou života robotníckych vrstiev. Po návrate do Čiech sa pokúsil o získanie docentúry, avšak neuspel.

Učenie Adama Smitha ako pojem spracoval v diele *Slovník naučný*⁵. V jeho tvorbe môžeme identifikovať dva hlavné spisy týkajúce sa predmetu národného hospodárstva *Průmysl a postup výroby jeho v působení svém k blahobytu a k svobodě*⁶ a spis *O statech a pracích nehmotných a jejich významu a postavení v národním hospodářství*.⁷ Prvé dielo nie je čo do vzťahu k učeniu Smitha veľmi relevantné. Rieger čerpá inšpiráciu z cesty po Anglicku, historicky mapuje vývoj a postavenie robotníckej triedy a konfrontuje ju s realitou v Čechách. Opäť prízvukuje nevyhnutnosť podnikateľského ducha pre prežitie národa. Na druhej strane je dielo *O statech a pracích nehmotných a jejich významu a postavení v národním hospodářství* priam dokonalým priblížením časti Smithovho učenia. Rieger v smithovskom duchu vníma prácu ako element, ktorý vdychuje užitočnosť do predmetov. Avšak samotné užitie práce nie je postačujúcou podmienkou užitočnosti predmetu. *Práce je užitekotvorná – výrobek je užitečný*.⁸ Nerozlišuje medzi pracou hmotnou a pracou duševnou. Argumentuje tým, že obe tvoria užitočnosť, ktorá sa zachytáva a akumuluje buď vo veciach alebo v

by spolu s Riegerom spolupracovali. Jeho svedectvo však Riegra očistilo.. Sympatie u rakúskej polície si Rieger nezískal ani účasťou na parížskej schôdzke u kniežat'a Czartoryského.

⁴ Je pozoruhodné, že Engelsove spisy, ktoré sa v ekonómii netešia prílišnému rešpektu, patria dodnes medzi najcitovanejšie diela zaoberajúce sa architektúrou a urbanizmom 19. storočia.

⁵ Rieger, F. L.: *Slovník naučný*. Nakladatelství I. L. Kobera, Praha 1885-1890

⁶ Rieger, F. L.: *Průmysl a postup výroby jeho v působení svém ke blahobytu a svobodě lidu zvláště pracujících*. Lytomyšl 1860

⁷ Rieger, F. L.: *O statech a pracích nehmotných a jejich významu i postavení v národním hospodářství*. Praha 1850

⁸ *Ibid.*, str. 14.

ľud'och⁹. Týmto si Rieger pripravuje pôdu pre kritiku Smithovho rozdelenia práce na prácu produktívnu a neproduktívnu. Pomáha mnohými zrozumiteľnými a jednoduchými príkladmi. Tento postup nezaprie inšpiráciu klasikmi.

Kritizuje Smithovu implikáciu, podľa ktorej práca, ktorá nezanecháva trvalé výsledky, nie je produktívna.¹⁰ Na príklade strojníka vyrábajúceho produkt a technického inžiniera prekresľujúceho technické výkresy, a tým pádom nevytvárajúceho nové hodnoty, odvodzuje Rieger nezmyselnosť Smithovho rozdelenia. Na dôvažok uvádza ďalšie príklady a jeden prekvapujúco trefný a aktuálny postreh. Toto rozdelenie je podľa neho *proti pravidlům, vřbec uznanřm o nabídce a poptřvce, jeřz jsou jedinř soudcovř cennosti*.¹¹ Tento Smithov omyl je v Riegerových ořiach eřte naliehavejšř, keďže zvedol mnohřch ekonřmov na nesprřvnu cestu. Rieger menuje hlavne Malthusa a Sismondiho.¹² Rieger uznřva, že niektorř práce nepřsobia na vřrobu statku priamo. Pomřha si rozdelenřm práce na sprostredkovanř a bezprostrednř. Odmieta apriřrne uznať podiel na finřlnom produkte a tvrdř, že tento spor mřže rozhodnřť iba trh pomocou oceňovania jednotlivřch prác.¹³ Pripomřna Smithovu nekonzistentnosť, keď práce obchodnř bral ako práce vřrobnř i keď je evidentnř, že tieto práce v smithovskom poňatř žiadny produkt nevytvřrajř. Neudrřateľnosť tejto teřrie demonštruje jej neschopnosť, vyrovnã sa s fenomřnom vynřlezov, ktorř by v duchu jej logiky museli byť taktiež neužitřnou pracou.

V podobnom štřle sa Rieger přšřa dokonca do rozboru umenia. V duchu akumulãcie krãs a užitřnosť odvodzuje, že život, kde by sa klãdol dôraz na práce produktřvne, tak ako ich vnřma Smith, by bol plytkř a fãdny.¹⁴ Třtu myřlienku eřte rozvãdza: „*Ze vřech třchto řvah vyplřvã pro nřs naučeniř, že ony mnohotvřrnř práce, jeřz Smith a jeho stoupecni za nevřrobnř prohlřsili, chtřjř k blahobytu společerstva lidskřho přřspřvati a že by odpadnutřm nřkterřch v pořřdku svřta nastoupil zmatek aneb aspoň bolestnř mezera se objevila*.”¹⁵ Rieger vyčřta Smithovi, že pri analřze vřroby prehliadol vřznam přsobenia ducha a umu na hmotu a nerozoznřval v Ľloveku dve sily – silu svalov a silu rozumu. Třm si vysvetľuje, že upadol do takřch mylnřch predstřv. V zãvere spisu eřte raz zdřrazňuje, že potreba statkov duchovnřch je minimãlne rovnocennã, ak nie naliehavejšřia, ako potreba statkov fyzickřch. To, že nie je

⁹ Ibid., str. 14.

¹⁰ Ibid., str. 23., kde odkazuje na druhř diel francřzskeho prekladu Bohatstva nãrodov a strany 312-313.

¹¹ Ibid., str. 25.

¹² Ibid., str. 27.

¹³ Ibid., str. 30.

¹⁴ Ibid., str. 43.

¹⁵ Ibid., str. 63.

možné tieto statky dosť dobre zahrnúť do sústavy národného hospodárstva ešte neznamená, že nemajú význam v živote človeka.

1.3. Ladislav Chleborad

Pre Chleborada je Adam Smith *zakladateľ individualizmu a školy manchesterskej*¹⁶. Ladislav Chleborad má výnimočné postavenie v českom ekonomickom myslení 19. storočia. V čase, keď sa vzdelanci postupne oboznamovali a prijímali klasické ekonomické učenie, Chleborad razantne vystúpil proti tomuto učeniu. Na rozdiel o Riegra nekritizuje jednotlivé časti učenia klasikov, ale odmieta ich učenie ako celok. Odmieta ideu individualizmu a laissez-faire. Demonštruje zhubnosť tejto idey na medzilidskej úrovni, na spoločnosti ako celku a na ekonomických vzťahoch medzi krajinami. Odmieta materializmus, ktorý podľa neho učenie Smitha a jeho nasledovníkov prinieslo. Avšak i cez tieto výhrady uznáva Smitha ako osobnosť, ktorá identifikovala determinant blahobytu v konaní a práci ľudu a nie vlády alebo panovníka. Vo svojom diele *Soustava národního hospodářství politického*¹⁷ rozdeľuje novovekú ekonomickú históriu a za medzník práve považuje jeho život a dielo. Chleborad preukazuje hlboké vedomosti učenia klasickej školy, ale taktiež fyziokratov, merkantilistov, kameralistov a utopických socialistov. Hlavné výhrady má proti individualizmu a laissez-faire, čo charakterizuje na príklade pacienta, ktorému lekár dáva takéto doporučenie: *„nemocný nech nemoc, běžet jak běží, nebo příroda sama jest nejlepší léčitelkou, jez a pij co se ti líbí, nebo příroda sama se dovolává chuti toho, čeho jí zapotřebí, vycházej kdy toho uznáš potřebu, nebo pocit potreby této jestopovědí zákonu přirozených, jímž podléhá soustava tvá tělesná.*¹⁸

V spise *Boj o majetek* spochybňuje Smithovu obhajobu individualizmu. Vníma ho ako nešťastnú taktiku, *ktorá miesto aby lidstvo ke společnému zápasu proti přírodě spojovala, je k bratrovražednému boji mezi sebou vyzývá. A přece Adam Smith nazval hromadění majetku žádoucí, aniž by pohledl zda všem třídám lidu prospívá.*¹⁹ Vyčíta Smithovi, že sa síce pokúša objaviť príčiny ekonomického chovania, ale zámerne sa vyhýba mravným a etickým otázkam. Poukazuje na to, že prirodzenosť človeka nie je jednofaktorová. Človek je v jeho učení jak tvorom egoistickým, tak spoločenským. Preto nie je možné ignorovať časť ľudskej

¹⁶ Chleborad, F. L.: *Boj o majetek*. Brno 1884

¹⁷ Chleborad, L.: *Soustava národního hospodářství politického*. Praha 1869

¹⁸ *Ibid.*, str. 121.

¹⁹ Chleborad, F. L.: *Boj o majetek*. Brno 1884, str. 45.

prírodnosti, ako to podľa neho robia klasici. Chleborad odmieta optiku smithovej lásky a empatie, keď ľudský život vníma ako nepretržitý boj o korisť. Preto nezdieľa klasickú doktrínu, *ktará státní moc v oboru národohospodárskem všeho vlivu zbavuje a ji v tomto předůležitém oboru k nečinnosti odsuzuje.*²⁰ Kritizuje, že tento záver vedie *k převratu, k bezvládi a k platnosti práva silnějšího.*²¹ Tento záver je automaticky a nemenný, kým nebude odmietnutá individualistická doktrína ako celok.

Chleboradova kritika má ešte jeden prameň v jeho pohľade na prácu. V Smithovom učení identifikuje náuku o rovnoprávnosti výrobných zdrojov – sily prírody, kapitálu a práce. Odmieta toto ponímanie, keď pričíta práci rolu hlavného hýbateľa. Poukazuje na možnosť ľahkého zneužitia a vykorisťovania osoby, ktorá prácu vykonáva. Vyčíta Smithovi, že kvôli modle efektívnosti výroby odmieta legitímne nároky robotníckej triedy na prerozdelenie ziskov z podnikania. Učeniu Smitha vyčíta, že je deštruktívne, keď brojí proti starým poriadkom, ale neponúka riešenie páľčivých problémov týkajúcich sa hlavne nižších vrstiev. Miesto toho sa vždy skrýva za doktrínu nezasahovania do ekonomických procesov. Odmieta, že by jeho učenia mali súvis so slobodou keď tvrdí, že práve oni sejú semeno budúceho otroctva a konfliktov do ktorého ľudstvo upadne, ak abdikuje na pokusy aktívne zasahovať a nastoľovať rovnováhu medzi spoločenskými triedami. Totožne s Riegrom odmieta, že by práca duševná bola neproduktívna.²² V otázke zahraničného obchodu tvrdí, že klasické paradigma vyhovuje iba Anglicku a pre ostatné krajiny likvidačné a chudobu spôsobujúce.²³

Chleborad je zaujímavý tým, že po takejto zdrvivúcej kritike absolútne odmieta socialistické a komunistické učenia o spoločnosti a národnom hospodárstve. Ohľadom kritiky Smitha by sa patrilo dodať, že na niektorých miestach upadá Chleborad do tendenčnosti, prípadne vykopáva otvorené dvere. To sa týka hlavne hysterického stotožnenia Smitha s bezbrehým materializmom. Voči tomuto by sa Smith pravdepodobne rázne ohradil. V duchu obrodeneckej doby je očividné, že autor má ťažké srdce na politiku silných národov a mocností. Z tohto dôvodu vyznievajú určité kritiky hlavne hospodárskej politiky Anglicka ako apriórne bez ohľadu na skutočný stav. Chleboradovi pravdepodobne nebolo známe ani dielo *Teory of moral sentiments*, a tým pádom mu chýba dôležitý rozmer Smithovho učenia.

²⁰ Ibid., str. 220.

²¹ Ibid., str. 221.

²² Chleborad, L.: *Soustava národního hospodářství politického*. Praha 1869, str. 60.

²³ Ibid., str. 23.

Fakt, že evidentne nezdiera koncept prirodzených práv a prirodzeného „*řádu*“²⁴, ústi k tomu, že si spoločenskú aplikáciu klasického učenia stotožňuje s nespravodlivosťou, otroctvom a vykorisťovaním.

1.4. Josef Kaizl

Práce Josefa Kaizla sú významné z hľadiska smerovania a rýchlosti vývinu českého ekonomického myslenia. Kaizl sa pokúša zdvihnúť úroveň ekonomického vzdelania na úroveň hlavných prúdov svetového ekonomického myslenia a udržať s nimi kontakt. Razantne sa usiluje vymaniť z vlasteneckého a sociálneho zaujatia, do ktorého často upadali jeho predchodcovia a bolo výrazné i u jeho súčasníkov. Predmet štúdia národného hospodárstva sa snaží uchopiť teoreticky bez apriórnych a ideologických súdov. Jeho diela majú charakter veľkej syntézy a Kaizl sa k nim stavia deskriptívne. V jeho dielach sa nevymedzuje voči niektorým ekonomickým školám, skôr vyzdvihuje ich kladné stránky.

Preto sa ani vplyv učenia Adama Smitha nebude javiť natoľko zásadný, ako to bolo u jeho predchodcov alebo niektorých súčasníkov, ktorí sa púšťali do ostrejších sporov so Smithovou náukou. U Kaizla je signifikantný vplyv nemeckej historickej školy, najmä Gustava Schmollera a Alberta Schäfleho, ktorých prednášky navštevoval.²⁵ Avšak ani vplyv klasickej ekonomickej školy nie je zanedbateľný, Kaizl však v tomto prípade necituje konkrétnych autorov, preto je náročné oddeliť a vystopovať učenie Smitha v celom kontexte klasického myslenia. Odvoláva sa na neho hlavne v praktických otázkach, ktoré vo svojom diele *Finanční věda*²⁶ popisuje. Predovšetkým sa spomína Smithova zaujatosť voči nezmyselnému zdaňovaniu. Odvoláva sa na úvahu o úpadku španielskeho kráľovstva, ktorou Smith demonštroval zhubnosť bezuzdného zdanenia.²⁷ Na tomto mieste poukazuje na Smithovo opomínanie iných ako nedaňových príjmov pre štátnu pokladnicu. Týmto príjmom sa Kaizl obširne venuje, či už sa jedná o licencie, koncesie, alebo iné nedaňové príjmy.

Totožne so Smithom sa vymedzuje voči nadmernej angažovanosti štátu v oblasti podnikania za účelom naplnenia štátnej kasy. Cituje Smitha: „*Bylo by v každém případě s prospěchem*

²⁴ český ekvivalent anglického slova – order bude používaný z dôvodu neexistencie vhodného slovenského ekvivalentu.

²⁵ V habilitačných doporučeníach títo páni konštatujú, že sa jedná o chytrého, nadaného a vzdelaného mladého muža. Je preto pozoruhodné, že sa habilitačné konanie tak preťahovalo. Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. Universtas Masarykiana, Brno 1997, str. 51.

²⁶ Kaizl, J.: Finanční věda. Praha 1892

²⁷ Ibid., str. 9.

*pro společnost, nahraditi koruně tento důchod (z veřejných statků a pozemků) jiným stejným důchodem a rozdělití statky (pozemky) mezi lid... Veřejné statky tudy a veřejné kapitály jsou nedostatečné a nezpůsobilé fondy pro úhradu nezbytných nákladů ve velkém státu.*²⁸ Odvoláva sa na klasickú liberálnu tézu, že štátny ani verejný sektor nie je schopný efektívne hospodáriť. Uvádza príklady, kedy na verejných statkoch parazitujú podnikatelia, ktorí sa na ich financovaní nepodieľajú. Preto Kaizl navrhuje „privatizáciu“ verejných statkov a financovanie štátu na „berním princípu“. Spoločne so Smithom varujú pred nežiaducimi dôsledkami aktivity štátu v podnikaní a to z dôvodu rastúceho vplyvu a moci štátu, ktorá môže ohroziť slobody jednotlivca.²⁹ V koncepcii zdanenia uvádza Kaizl fyziokratické učenie o jednej dani z pôdy, ktorá vychádzala z vymedzenia pôdy ako jedinej produktívnej oblasti a zavrnutie ostatných ako sterilných činností. V záujme spravodlivosti preto navrhujú zdaňovať iba majiteľov pôdy. Vyvrátenie tejto mylnej koncepcie jednej dane pripisuje Smithovi, ktorý identifikoval prácu ako hodnototvornú činnosť.³⁰ V súlade so svojimi predchodcami kritizuje tézu neproduktívnosti určitých činností a zamestnaní, tak ako jeho predchodcovia uvádza množstvo príkladov a paradoxov na vyvrátenie tohto bludu. Okrajovo spomína klasické témy pri fenoméne deľby práce a produkcie. Cenu vníma rovnako so Smithom ako *peněžitý výraz směnné hodnoty statků*.³¹ Nezaoberá sa Smithovým rozdelením na hodnotu smennú a inherentnú. Pri priblížení mechaniky adaptácie úrokovej miery, preberá Smithov výklad o toku kapitálu do najvýnosnejších oblastí a z toho prameniaca tendenciu k vyrovnávaniu úrokových sadzieb.³² Kaizlova snaha vyrovnat' sa s určitým terminologickým deficitom, ústi na jednej strane do preberania a počesťovania určitých slov. Preto napríklad pri činnostiach vzťahujúcich sa k nášmu termínu rozpočet, používa Kaizl termín „budgetování“. Neprijíma rozdelenie na statky hmotné a nehmotné, prípadne na hmotné a vnútorné. Prichádza s rozdelením na statky „*hmotné a ideální*“.

1.5. Jan Koloušek

Dielo a odkaz Jana Kolouška môžeme považovať za symbolický medzník vo vývine českého ekonomického myslenia 19. storočia. Ohlasuje odklon od preberania a akceptovania klasického učenia a výraznejšie vyhranenie sa voči tejto škole. Za jeho života sa čoraz

²⁸ Ibid., str. 10.

²⁹ Ibid., str. 10.. Na tomto mieste posobí úsmevne Kaizlovo zamyslenie sa nad jedinou daňou na financovanie štátnej pokladne. Jej výšku odhaduje Kaizl na 5 % z príjmu.

³⁰ Ibid., str. 123.

³¹ Kaizl, J.: Národní hospodářství. Praha 1883, str. 165.

³² Ibid., str. 283.

razantnejšie a viditeľnejšie formuje národohospodárska veda ako samostatná veda, k jej výuke sa pristupuje s väčšou vážnosťou a začína sa systematicky vyučovať. Dochádzalo k rýchlejšiemu preberaniu hlavných myšlienkových prúdov. Koloušek patrí do skupiny ekonómov, ktorá preberala a kriticky reflektovala hlavné trendy v ekonomickom myslení. Sústredila sa na výklad a deskriptívny popis procesov a pomerov v národnom hospodárstve. Nepokúšala sa tvoriť a formovať vlastnú ekonomickú náuku. Vo svojej vlastnej reflexii učenia Adama Smitha v mnohom evokuje Chleborada. Spoločná im je kritika Smitha, ale zároveň odmietajú socialistické doktríny.

Výhrady k jeho učeniu nájdeme v spise *Národní hospodářství*.³³ Koloušek stavia proti Smithovmu ponímaniu národného hospodárstva svoju paradigmu. Tvrdí, že *národní hospodářství je vědou o sociální úpravě hmotného ukojování potřeb lidských*.³⁴ Slovo „sociální“ hrá u Kolouška podstatnú rolu. Pomocou tohto pojmu kritizuje Smithovo dielo *Bohatstvo národov*. Vyčíta Smithovi, že sa vyslovil za individuálnu voľnosť a odmieta sociálne intervencie do národného hospodárstva. Tento príklon k individuálnej slobode vysvetľuje Koloušek snahou lepšie popísať mechaniku hospodárnosti ekonomických subjektov. Konečne sa objavuje zmienka o Smithovi ako o etikovi a praktickom filozofovi. Z týchto dôvodov Koloušek tvrdí, že Smithov individualizmus nie je teoretický odvodený, ale bol zvolený za základnú ideu kvôli praktickej užitočnosti. Uvádza, že z tohto dôvodu nie je zameniteľný s anarchizmom ani nijakou inou egoistickou ideológiou.

Smitha obviňuje z prekrucovania historických faktov, keď píše: *„Sama podnikatelská soustava se svobodnou veřejnou mocí byla již za Smitha svými soukromými právy chráněnými veřejnou mocí, velmi pozitivním společenským zásahnutím. Byla to tuhá úprava..., která nutila největší část obyvatelstva k nesvobodným činům.“*³⁵ V tomto postoji sa Koloušek blíži k Chleboradovi. Keďže obaja nezdierajú koncept prirodzených práv a prirodzenosť človeka vidia menej optimisticky ako je tlmočená Smithom. Spája ich aj odmietnutie konceptu otvorenosti zahraničného obchodu prakticky z totožných pozícií. Koloušek ďalej neverí, že *by člověku snahy i schopnosti k hospodaření byly vrozeny, tomu odporují dosavadní zkušenosti naprosto*.³⁶ Zároveň odmieta čisto egoistické motivácie v konaní, keď tvrdí, že človek síce koná a myslí formou „Ja“, ale v tomto pojme je obsiahnutá aj identita „My“. Na tomto mieste je táto kritika asi zbytočne ofenzívna, keďže je neudržateľné tvrdiť, že Smith nadržiaval

³³ Koloušek, J.: *Národní hospodářství*. Praha 1918 - 1921

³⁴ Koloušek, J.: *Národní hospodářství – díl první*. Praha 1918, str. 13.

³⁵ *Ibid.*, str. 22.

³⁶ *Ibid.*, str. 30.

záujmom niektorých vrstiev na úkor iných. Vykresliť prirodzenosť človeka ako čisto individualistickú sa tiež nezhoduje so Smithovými postojmi.³⁷ Naopak Smith si nedával servítka pred ústa, keď sa vyjadroval o veľkých obchodníkoch a ich vynucovaní moci z dôvodu monopolného postavenia v určitých sférach spoločenského usporiadania, ktoré rázne odmietal. Taktiež vykreslenie človeka ako neschopného popasovať sa s vlastným osudom, je tiež len extrémom oproti ideálu racionalistickej bytosti. Chleboradovo zaujatie môžeme vysvetliť domnelým pokrytectvom, ktoré pociťoval v chovaní bohatých vrstiev. Tie podľa neho na jednej strane opíjali chudobu ideálmi slobody, ale pod pláštikom rovnosti upevňovali svoje výsady a nároky na renty. Kolouškovi sa ale výborne podarilo popísať paradox, že Smithovo učenie je prijateľné individualistickým kapitalistom ako aj kolektivistickým sociálnym demokratom.³⁸

V teoretickej rovine odmieta Smithov koncept determinácie cien pomocou konceptu ponuky a dopytu, ktoré považuje neurčité a sebaujasňujúce. Cena je v jeho ponímaní *společenská míra hodnot, která se v jistém společenství ustaluje a všeobecně uznává*.³⁹ Paradoxne si pri bližšom popise pomáha Smithovými termínmi efektívneho dopytu a efektívnej ponuky. Zdôrazňuje však, že tieto vzťahy sú zložité a jedinečné, preto ich nie je možné ľahko kvantifikovať a formalizovať. V teoretickej rovine odmieta Smithov deskriptivizmus a tvrdí, že národohospodárska veda musí byť normatívna a aktivistická. Nesmie vylučovať zo svojho streda človeka. Podobne ako Rieger klasikom vyčíta zaujatie hmotou a redukovanie človeka na konzumenta hmotných statkov. To podľa neho klasický učenici svojimi konceptmi individualizmu a racionalizmu spôsobili.

1.6. Albín Bráf

Predvojnová genéza ekonomického myslenia vrcholí osobou Albína Bráfa. Bráf je určite najvýznamnejším ekonómom tohto obdobia, publikoval množstvo spisov, vyučoval, pracoval na vytvorení ekonomického názvoslovia a aktívne sa podieľal na propagovaní ekonomických zásad na verejnosti. Kvôli tejto spoločenskej vyťaženosti Bráf nedokončil väčšie súborné dielo, ktoré by obsahlo jeho ekonomické názory, táto práca ostala na jeho žiakoch J. Gruberovi a C. Horáčkovi. K učeniu Adama Smitha sa vracia v dvoch rovinách. Po praktickej stránke hlavne v otázke daňovej, pri popisovaní hospodárenia verejných a súkromných

³⁷ Ibid., str. 31.

³⁸ Ibid., str. 58.

³⁹ Koloušek, J.: Národní hospodářství – díl druhý. Praha 1920, str. 47.

subjektov, pri otázkach mzdy a problému chudoby spoločenských vrstiev. Na Smitha sa však odvoláva aj v teoretickej rovine pri analýze spoločenského „*řádu*“, problému alokácie a efektívneho prerozdelenia a pri ideologickej konfrontácii liberalizmu so socializmom. Vníma ho ako osobnosť, ktorá prepracovala a rozvinula teóriu prirodzeného „*řádu*“ v náuku fyziokratickú. Podrobil hospodársku realitu hlbším rozborom, ale zároveň bol schopný svoje závery tlmočiť priemerne vzdelanému Angličanovi.⁴⁰

V spise *O almužně a mzdě*⁴¹ sa venuje problému robotníckych vrstiev a ich odmeňovaniu. K názoru Smitha sa stavia dvojznačne. Na jednej strane súhlasí, že rast reálnej mzdy, ktorý sa prejavuje zlepšenými podmienkami v rodinách spôsobuje rast populácie, a tým zvyšuje ponuku práce. Ako mnohým ďalším sa mu táto pasáž zo Smitha zdá príliš drastická a život trivializujúca.⁴² Totožne s Ricardom sa odvoláva na možnosť, keď obyvateľstvo zmení svoje obyčaje a zvyky za cieľom využiť obdobie vyššej reálnej mzdy na zlepšenie životných podmienok namiesto na prostú reprodukciu.⁴³ Dáva do kontrastu učenie a ducha doby 18. storočia so žalostným postavením, do ktorého upadlo množstvo osôb v jeho časoch. Priznáva, že recepty na zmiernenie tohto utrpenia nevedli k zlepšeniu podmienok a boli veľmi nákladné. Akcentuje Smithove tvrdenie o dôležitosti formy odmeňovania za prácu. Almužnu vníma ako prostriedok na zabránenie akútnemu nedostatku. Totožne so Smithom uznáva, že v dlhodobom horizonte almužna vytvára zlé vzorce chovania a naviguje jedinca zlým smerom.⁴⁴ Preto musí na jej miesto čím skôr nastúpiť mzda, ktorá vracia človeku dôstojnosť a vytvára pozitívne návyky a vzorce chovania.

Smithovo učenie v rámci klasifikácie ekonomických teórií priraduje k teóriám spotrebným. Tieto teórie sa zameriavali hlavne na výrobu a spotrebu statkov. Na tomto mieste podniká už priam klasický výpad proti rozdeleniu statkov na produktívne a neproduktívne.⁴⁵ Bráf nesúhlasí so Smithovým tvrdením, že súkromné podniky vysoko predbiehajú v efektívite podniky verejné. Domnieva sa, že tento problém nie je taký jednoduchý a apriórne vyriešený. Ako príklad uvádza paralelu riadenia veľkostatkov alebo veľkých akciových spoločností v kontraste s verejnými spoločnosťami. V obidvoch typoch hospodária najatí zamestnanci a

⁴⁰ Gruber, J., Horáček, J.: Albín Bráf - Život a dílo. Díl druhý: Výbor statí z nauky národohospodárské. Vesmír 1923, str. 5.

⁴¹ Bráf, A.: O almužně a mzdě. Praha 1883

⁴² cituje Smitha „... the demand for men, like that for any other comodity, necessarily regulates the production of men, quickens it when it goes on too slowly, and stops it advances too fast. (Londýnské vydání strana z r. 1847 33.)“

⁴³ Ibid. str. 14.

⁴⁴ Ibid. str. 22.

⁴⁵ Bráf, A.: Finanční věda. Praha 1900, str. 18.

inštitúcie majiteľa a správcu sú oddelené.⁴⁶ Preto Bráf odmieta uznať Smithove tvrdenie a snaží sa vypátrať reálne faktory ovplyvňujúce hospodárenie podnikov.

Pri problematike daňovej sústavy sa odvoláva na Smitha, keď uvádza hlavné mechanizmy a pravidlá pri organizácii daňového systému. Rozoberá problém financovania verejných služieb, keď sa odvoláva na rozpor popisovaný už Smithom. Na jednej strane by mali byť náklady na financovanie spoločnosti zdieľané všetkými. Na druhej strane existujú spoločenské vrstvy, ktorým pre ich chudobu nie je možné udeliť daň, zároveň však majú práva občianske. Ako najstarší model uvádza Smithov model prospechový, ktorý odvíja veľkosť dane od prospechu, ktorý občan požíva. Táto daň sa mala odvíjať od čistého príjmu. Bráf sa snaží vyvrátiť klasické presvedčenie o tom, že Smith bol presvedčeným zástancom proporčionalnej dane. Naopak v jeho diele identifikuje mnohé momenty, na základe ktorých by bolo Smitha možné zaradiť k zástancom dane progresívnej. Bráf uvádza Smithove schvaľovanie vyššieho zdanenia majetkov cirkevných, z dôvodu neefektívneho využívania výnosov z nich.⁴⁷ Ako príklad ďalej uvádza Smithov názor na daň domovú, kde tvrdí, že daň má byť uvalená na nájomcu, ktorý je väčšinou lepšie zabezpečený ako nájomník.⁴⁸ Ako však Bráf uvádza, celú teóriu komplikuje možnosť presunutia dane, ktorú si svojou mocou môžu vynútiť bohatšie vrstvy. Táto možnosť obracia celú daňovú paradigmu naruby.

V eseji *Boj proti liberalizmu*⁴⁹ sa snaží konfrontovať kritikov liberalizmu. Tvrdí, že „*liberalismus jako absolutní princip náleží již historii.*“⁵⁰ Avšak to neznamená, že by jeho postuláty boli úplne prekonané. Namieta, že ani samotný Smith nie je taký vyhranený, ako sa ho jeho predchodcovia snažili vykresliť, že bol ochotný robiť výnimky. Napriek tomu považuje liberalizmus ako všeobecný prístup k uchopeniu problému za správny. Sústreďuje sa na prínosy a výhody liberálnej náuky. Odsudzuje prvoplánové útoky a zastáva sa Smitha. Kritikom vyčíta, že z klasickej náuky vytrhávajú jednotlivosti z kontextu a transformujú tak ich myslenie podľa svojich domnelých predstáv.⁵¹

⁴⁶ Ibid. str. 23.

⁴⁷ Gruber, J., Horáček, J.: Albín Bráf - Život a dílo. Díl čtvrtý: Rozličné stati. Vesmír 1923, str. 64.

⁴⁸ Ibid. str. 65.

⁴⁹ Gruber, J., Horáček, J.: Albín Bráf - Život a dílo. Díl druhý: Výbor statí z nauky národohospodářské. Vesmír 1923, str. 140-145

⁵⁰ Ibid. str. 140.

⁵¹ Ibid. str. 140.

1.7. Alois Rašín

V súlade s očakávaniami nemôžeme o Rašínovi hovoriť ako o teoretikovi a očakávať traktáty pojednávajúce o myslení klasických ekonómov. Rašín, známy pragmatik a spoločensky aktívny človek, však predsa pár zmienok o Smithovi a ekonomickej teórii zanechal. Paradoxne za toto dedičstvo môžeme ďakovať rakúsko-uhorskej justícii. Hlavne druhý pobyt vo väzení spojený s hrozivým trestom odbremenil Rašína od spoločensko-politických povinností. Tak vznikla časť spomienok, ktorá bola po jeho smrti vydaná pod názvom *Paměti*,⁵² a hlavne dielo *Národní hospodářství*.⁵³ V kapitole popisujúcej tvorbu a rozdeľovanie národného produktu si Rašín pomáha Smithovými nesmrteľnými popismi výroby špendlíkov a zápaličiek. Spomína však, že nárast efektivity práce je vykúpený jej monotónnosťou a trivializáciou. Na túto vec sa upriamili mnohí ekonómovia z komunistických dôb. Z tohto dôvodu je práca robotníka 19. storočia v porovnaní s jeho kolegom z dôb minulých omnoho odpudivejšia.⁵⁴ Táto pasáž je uvedená bez citácie, ale inšpirácia je nespochybniteľná.

Kritickejšie pristupuje k Smithovmu vysvetleniu delenia národného produktu. Odmieta, že by hrubý národný produkt bol len agregovaným súčtom všetkých prírastkov, ktoré sa v danom roku vyprodukovali. Poukazuje, že tento prírastok musí byť ešte ocenený podľa prírastku hodnoty, ktorú spôsobil. Svoju teóriu rozdelenia nestavia na fyzickom základe, ale tvrdí: „*Nezávisí tedy rozdělení (statkov) od množství výrobku, nýbrž od hodnoty, kterou mají a od peněžního jejího výrazu.*“⁵⁵ Tento postoj podopiera príkladom podnikateľa, ktorý si prenajme výrobné prostriedky a začne s výrobou. Rašín tvrdí, že v Smithovej logike by prostý fyzický výstup bol braný a časť národného produktu. On tvrdí, že najprv musí dôjsť k oceneniu na trhu a vyplateniu odmien za prenájom prostriedkov. Ak po vyplatení ostane nejaký prebytok, musí byť trhom ocenený a až v tomto momente je zahrnutý do národného produktu. Moderný ekonóm by sa na tento spor pozeral čiastočne ako na spor o metódu výpočtu národného produktu, kde Rašín operuje s príjmovou metódou a kritizuje teóriu Smitha, ktorá má blízko k metóde výrobnej.

⁵² Rašín, A.: *Paměti*, Brno 1929

⁵³ Rašín, A.: *Národní hospodářství*, Praha 1922

⁵⁴ *Ibid.*, str. 288.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 289.

1.8. Josef Pazourek

Myslenie a dielo Josefa Pazourka tvorí pomyselný most spájajúci predvojnové generácie s nastupujúcou medzivojnovou generáciou českých ekonómov. Pazourkovo dielo drží krok so svetovým myslením, jeho závery často cituje a ďalej rozoberá. Jedná sa hlavne o diela Irvinga Fischera, Josepha Schumpetra, a dokonca Otmara Spanna stojaceho na pomedzí viacerých spoločenských vied. K dielu Adama Smitha sa dostáva pri popise obchodnej politiky. Pri chronologickom pohľade spomína Smithovo a Ricardovo učenie ako dôležitý prvok na prekonanie merkantilistických zásad. Zdôrazňuje Smithovo zaujatie a vypracovanie ucelenej koncepcie odmietajúcej merkantilistické koncepcie. Dáva do kontrastu jednotlivé pohľady na teóriu platobnej bilancie. Zdôrazňuje, že klasické učenie prešlo do úplného extrému, keď niektorí autori obhajujú výhody pasívnej obchodnej bilancie.⁵⁶

Zdôrazňuje, že Smith nehájil voľnú hospodársku súťaž z dôvodu nadržovania finančným alebo priemyselným vrstvám, ale naopak vychádzal z viery, že práve slobodná súťaž môže zabezpečiť zlepšenie materiálnych podmienok slabších vrstiev. Smithovo dielo berie ako obranu svetských potrieb voči kresťanskej doktríne o podružnosti potrieb pozemských. Dáva do kontrastu univerzalizmus Smithovho liberalizmu, keď cituje Listovu kritiku, podľa ktorej pre Smitha neexistuje národ ako svojbytná entita, ktorá je pre Smitha rovná prostému súčtu jedincov ju tvoriacich.⁵⁷ Napriek tomu že Pazourek je oboznámený s existenciou *Teorie mravních citů* a uznáva Smithovu erudovanosť v etike a mravouke, odmieta týmto vplyvom uznať miesto v ekonomickej teórii. V diele *Národohospodářské theorie* akcentuje a zdôrazňuje, že pri štúdiu hospodárskych spisov je nutne tento vplyv morálky a etiky v čo najväčšej miere eliminovať. Je nutné pokúsiť sa vytvoriť do sebe sama uzatvorenú sústavu. Motiváciu tohto paradoxného postoja by bolo možné vystopovať ku snahe odmietnuť nárok marxistických a socialistických ideí na začlenenie do hospodárskej vedy.

1.9. Josef Macek

Reflexia a recepcia Smithovho učenia v dielach medzivojnových ekonómov vrcholí v názoroch Josefa Macka. Tomu sa v diele *Mravní názory A. Smitha*⁵⁸ podarilo obsiahnuť Smithovo učenie na tak vysokej úrovni, že tento spis patril dlhú dobu medzi najlepšie publikácie. Macek je prvým, ktorý neignoruje ani neodsúva *Teóriu mravných citov* do úzadia

⁵⁶ Pazourek, J.: *Obchodní politika*, Praha 1916, str. 11.

⁵⁷ Pazourek, J.: *Národohospodářské theorie*, Praha 1928, str. 45.

⁵⁸ Macek, J.: *Mravní názory A. Smitha*. Praha 1915

v kontraste s *Bohatstvom národov*. Práve naopak pri výklade Smithových myšlienok vychádza z *Teórie mravných citov* a až neskoršie pripája myšlienky z *Bohatstva národov*. Macek kritizuje metodologický postup, ktorý vytrháva z kontextu jednotlivé Smithove postuláty a tie po jednom vyvracia.⁵⁹ Tento postup bytostne neschvaľuje a kritizuje relativizmus, ktorý tento prístup indukuje. Odmietá zaraďovanie Smitha k rôznym ideológiám, keď zdôrazňuje fenomenálnosť jeho myslenia.

Prvá časť knihy uvádza Smithove názory na psychológiu mravov. Macek podrobne a presne popisuje a polemizuje s myšlienkami obsiahnutými v *Teórii mravných citov*. Pridáva paralely jeho doby. Tieto myšlienky však nie sú uvádzané ako kuriozita. Zadefinovanie a analýza kategórii ako sympatia, príhodosť, náklonnosť, cnosť, rozdelenie pocitov na vnútorné a vonkajšie slúži k uchopeniu a hodnoteniu správania iných ľudí. Na kardinálnom pojme sympatia zdôrazňuje Macek nutnosť skúsenosti o následkoch pozorovaného stavu. Preto je pre *sympatiu v správnom smere*⁶⁰ nutné poznať jej význam pre pozorovaného a určiť jej dôležitosť v kontexte celkového záujmu. Táto časť nezaprie jak Smithovu, tak Mackovu inšpiráciu antickou filozofiou, kde mikrokozmos jedinca a makrokozmos spoločnosti sa líšia len mierou priblíženia a jedine také postoje sú správne, ktoré vedú k súzneniu v oboch sférach. Súhlasí so Smithovou ostrou dištinkciou cnostného a správneho konania.⁶¹ Zdôrazňuje, že Smith pri poukazovaní na význam vášni sebeckých, hľadal optimálnu polohu medzi čírym altruizmom a egoizmom. Toto je ďalší bod inšpirovaný antickou, konkrétne aristotelovským princípom hľadania stredov.⁶² Tento prístup znova ilustruje nesprávnosť názorov, ktoré Smitha hodnotia ako obhajcu egoizmu.⁶³ Na druhej strane nie je poctivé hodnotenie, ktoré dáva do popredia myšlienku *Teórie mravných citov* a postuláty z *Bohatstva národov* odsúva ako kuriozitu, týmto spôsobom potom vznikajú prúdy, ktoré opisujú Smitha ako radikálneho egalitára, odporcu trhu a zisku.⁶⁴

Macek zdôrazňuje Smithovu ambíciu preniesť mravné pravidlá deskriptívne sformulované do reálneho sveta v podobe normatívnych doporučení. Akcentuje fakt, že Smith formuluje

⁵⁹ Väčšina študentů u nás začíná studovat filosofii – dějinami filosofie z různých „příruček“, „dějin“, „přehledů“ ... mnozí přestanou na tom, že se napapouškují, co řekl Aristoteles, Cartesius, Spinoza – a nanejvýš ještě se naučí porážet místa z jednoho filosofa – úryvky z druhého. Udelali-li se pak závěr, že všichni „více méně“ mají pravdu, ale že se „částečně“ mylí, pak je kde kdo nadšen „objektivností“ domnělého filosofa. Ibid., str. 6.

⁶⁰ Sympatia v správnom smere by sa dala vyjadriť moderným jazykom ako schválenie respektíve pochopenie chovania.

⁶¹ Ibid., str. 64. Toto je prípad, ktorý bude ešte popísaný pri analýze knihy Tomáša Sedláčka, ktorá ignoruje toto rozdelenie a činy delí len na cnostné a neresné.

⁶² Ten bude taktiež bližšie pripomenutý v poslednej kapitole.

⁶³ Macek uvádza v predslove hlavne citáty Ruskina

⁶⁴ McLean, I.: Adam Smith, Radical and Egalitarian. Edinburg 2006

totožný postoj ako Kant v podobe svojho slávneho kategorického imperatívu o tridsať rokov neskôr. Tento postoj Macek oceňuje a dáva ho do kontrastu s nízkou normou jeho doby.⁶⁵ Následne pristupuje k výkladu učenia o bohatstve národov. Tu dokladá Smithovu konzistentnosť, keď oceňuje, že svoju kritiku monopolov nevzťahuje len na ekonomickú sféru. V politike zastáva voči obchodníkom nekompromisné stanovisko. Macek cituje: „*Žádné dva charaktery nejsou neslučitelnější nežli obchodník a panovník.*“⁶⁶ Tento citát je jednou z ústredných myšlienok, ktoré od Smitha preberá. Vo svojom neskoršom diele *Sociální ekonomika*⁶⁷ si túto myšlienku prepožičiava, keď sa kriticky vymedzuje voči záujmom veľkých korporácií. Zároveň je táto myšlienka jedným z pilierov, na ktorých stojí Mackova obhajoba verejného podnikania.

Zaujímavá je Mackova kapitola *Myšlenky o Smithovi a nad Smithem*. Macek zhromažďuje a cituje mnohých autorov. Augustina Filona a Wilhelma Wundta obviňuje z toho, že síce hodnotia Smithovu etiku, ale pravdepodobne vôbec nečítali *Bohatstvo národov*, preto sú ich hodnotenia Smitha veľmi pochybné. Z nemeckých posudkov uznáva názor Friedricha Jodla, pomáha si citátom: „Od tohoto, jeho etiku ovládajícího, názoru Smith se neodchýlil ani jako učitel národního hospodářství.“ „*Jeho nestranný divák byl předchůdcem kategorického imperativu,*“ uvádza Falckenbergovo tvrdenie pri komparácii s Kantom.⁶⁸ V práci *Sociální ekonomika* sa Macek ešte raz vracia ku kontroverzným bodom Smithovho myslenia. Rozoberá pojmy hodnota a cena, ktoré podobne ako Smith dôsledne rozlišuje. Odmieťa názor, že cena je hodnota statku vyjadrená peniazmi. Jeho rozlišovanie medzi hodnotou a cenou však vychádza z marginalistických pozícií. Preto odmieta Smithove implikácie, ktorými prepojil hodnotu a spravodlivú cenu. Pojem spravodlivá cena odmieta ako nezmyselný konštrukt.⁶⁹ Ten by hypoteticky mohol fungovať v prísne statickej ekonomike, opäť raz argument marginalistickej školy. Statikou argumentuje aj pri analýze správania výrobcov, keď ukazuje, že klasici si nevšimli meniace sa ekonomické podmienky subjektov priamo počas procesu výroby. Z týchto pozícií odmieta dynamiku prispôsobovania sa cien, ktorou argumentoval Smith.

⁶⁵ U nás ovšem takový člověk platí za skvělý vzor! Slýcháme „Podívejte se na toho politika – jaký to chlapík! Nekrade“ Macek, J.: Mravní názory A. Smitha. Praha 1915, str. 22.

⁶⁶ Ibid., str. 73.

⁶⁷ Macek, J.: Sociální ekonomika, Praha 1946

⁶⁸ Porovnaj s doslovom Jána Pavlíka v: Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha, Liberální institut 2001

⁶⁹ Macek, J.: Sociální ekonomika, Praha 1946, str. 171.

Na konci spisu sa venuje diskutovanému sporu o charakter ekonomiky. Uznáva regulatórnu funkciu ceny a cituje Smithov príklad obchodníka s obilím, ktorý zvyšovaním cien zabraňuje totálnemu vyčerpaniu a hladomoru, ktorý by nastal v ďalšom období. Na druhej strane sa vyjadruje v prospech štátnych zásahov a určitého sociálneho inžinierstva. Tento spor necháva Macek bez jednoznačného záveru. Pri kritike pracovnej teórie opäť vychádza zo Smithovhej túžby zadefinovať hodnotu ako objektívnu kategóriu. Preto rozlišuje medzi užitočnou a hodnotou smennou. Macek uznáva, že určité vodítka pre unifikáciu pojmu hodnota existujú (uvádza hlavne prírodné podmienky, spoločenský trend, módu...). Zdôrazňuje však, že cez všetky indicie je hodnota subjektívnou kategóriou a v tomto ohľade je Smithova teória chybná. Avšak jeho teória je objektívnou kategóriou, ktorej základom je práve etika na rozdiel od rýdzo materialistických úvah Ricarda a Marxa. Tento Mackov názor bol široko akceptovaný a často sa objavuje v prácach jeho nasledovníkov.

1.10. Karel Engliš

Učenie Adama Smitha nemohol obísť vo svojom vlastnom ekonomickom koncepte ani jeden z najvýznamnejších českých ekonómov Karel Engliš. Avšak učenie klasickej economickej školy a Smitha nevynímajúc nebolo pre Engliša až tak podnetné ako niektoré iné školy. Podstatne silnejší impulz na jeho tvorbu vychádzal z dobovo bližšej školy rakúskej, ktorá sa síce hlási k odkazu klasickej ekonómie, ale svojou podstatou a objavom medzného úžitku je už výrazne niekde inde než Smithovo učenie. Ambivalentný vzťah k Smithovým dielam podsúvajú aj dohady hodnotiace Englišov prístup k Smithovým spisom. Zdá sa, že Engliš, ktorý sa so Smithom zoznamoval prostredníctvom francúzskych prekladov, dielo *Teorie mravních citů* ani nečítal. V skoršej príručke *Národní hospodářství*⁷⁰ je Smith spomínaný ako zakladateľ individualistickej školy, ktorá „splodila“ hospodárske doporučenia dobovo zavrhovanej školy manchesterskej. Zložitý vzťah ku Smithovi dokladá nasledujúci citát, kde Engliš stotožňuje Smitha s egoizmom, aby v zapätí celé tvrdenie skrotil, tak že je náročné identifikovať postoj k Smithovmu učeniu: „*U hospodařícího člověka předpokládal (Smith) jediný motiv, egoismus, ač ve své ethice uznává i sympatii.*“⁷¹

Vo svojom najobširnejšom teoretickom spise *Soustava národního hospodářství*⁷² sa samozrejme Engliš pozastavuje pri niektorých historických problémoch economickej vedy.

⁷⁰ Engliš, K.: *Národní hospodářství*. Brno, Nakladatel Fr. Borový 1924

⁷¹ *Ibid.*, str. 519.

⁷² Engliš, K.: *Soustava národního hospodářství*. Praha, Melantrich 1938

Známy paradox hodnoty rieši Engliš v duchu svojej teleologickej vedy, keď užitočnosť vody vníma vo vzťahu k účelu života a zdravia a jej hodnotu opisuje ako subjektívnu spokojnosť vo vzťahu k určitému množstvu vody.⁷³ Klasickú formuláciu hodnoty statku odmieta, tvrdí že: „Charakter statku je dán práve touto užitočnosťou, zpusobilosti sloužiti určitému účelu.“⁷⁴ Z tohto dôvodu odmieta Engliš jak Smithove tak Ricardove stanovenie hodnoty statku pomocou práce, ktorá bola potrebná na zhotovenie statku. Vo vzťahu ku klasickej teórii ceny opakuje Engliš známu výhradu, že táto teória vysvetľuje ceny pomocou cien. Zároveň poukazuje na oddelený výklad cien a chýbajúci kontextuálny vzťah medzi jednotlivými veličinami. V otázkach metodologického prístupu podriaďuje sústavy vychádzajúce z teoreticko-historického prístupu blízkeho Smithovi svojej hospodárskej teórii teleologickej, keď tvrdí, že je to jediná metóda schopná prejsť pod povrch problémov, kde iné teórie ostávajú len pri pasívnom popise.⁷⁵ Pri pojednávaní o vzťahu jednotlivých hospodárskych sústav k starostlivosti o človeka vynecháva názory Smitha a Ricarda a rozpravu začína až učením Malthusovým. Engliš vníma kriticky vzťah individualistickej sústavy, za ktorej ideového otca pokladá Smitha k právu na existenciu jedinca v tomto systéme. Doslova píše: „... záchrana života jedného človeka jest důležitější než nežli vysoký stupeň vzdělání druhého.“⁷⁶ Tieto hodnoty sú podľa Engliša často v individualistickom systéme zle usporiadané.

1.11. Nestarnúca dvojica Gide – Rist

Pri bližšom pokuse o popísanie Smithovho vplyvu na české ekonomické prostredie je nemožné sa nevyhnúť prekladu cudzojazyčnej učebnice, ktorá sa v tomto prostredí stala kultovou. Jedná sa o už spomínané *Dějiny nauk národohospodářských*⁷⁷ od dvojice Ch. Gida a Ch. Rist. Táto kniha sa stala rýchlo obľúbenou a odkazy na ňu je nájdeme už v tom istom roku, kedy bola vydaná. O vysokej úrovni tejto publikácie svedčí to, že z nej čerpá jak Macek vo diele z roku 1915,⁷⁸ tak o takmer sto rokov neskôr polemizuje s jej obsahom J. Pavlík v predslovoch k obidvom vydaniam Smithových hlavných diel. Gide s Ristom zaviedli dnes už zažitý výkladový postup, ktoré môžeme dôveryhodne vystopovať v prácach medzivojnových i povojnových ekonómov. Vďaka výberu citácií a záverom z nich

⁷³ Porovnaj: Engliš, K.: *Soustava národního hospodářství*. Praha, Melantrich 1938, svazek I., str. 50.

⁷⁴ *Ibid.*, str. 203.

⁷⁵ Porovnaj: Engliš, K.: *Soustava národního hospodářství*. Praha, Melantrich 1938, svazek I., str. 827.

⁷⁶ Engliš, K.: *Soustava národního hospodářství*. Praha, Melantrich 1938, svazek II., str. 68.

⁷⁷ Gide, Ch., Rist, Ch.: *Dějiny nauk národohospodářských*. Praha, Jan Laichter 1915

⁷⁸ Macek, J.: *Mravní názory A. Smitha*. Praha 1915

vyvodených môžeme s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať, že niektoré originálne vyzerajúce myšlienky, nie sú až tak prevratné.⁷⁹ Čo do členenia kapitoly pristupujú pri výklade Smithovho učenia na dnešné pomery netradične. Nerozoberajú ho po jednotlivých sektoroch, ako je bežné v dnešnej ekonomii. Aj keď sa dostanú k výkladu jednotlivých teórií Smithovho učenia – teória výroby, kapitálu, mzdy, hodnoty – sú zväčša kritický a mnohé pasáže jeho učenia odmietajú. Kapitulu naopak koncipujú okolo troch hlavných ôs v tomto poradí: deľba práce, naturalizmus a optimizmus, sloboda. V prvých dvoch častiach zrozumiteľne vysvetľujú ako je možné, že Smitha môžu za otca-zakladateľa považovať jak socialisti tak liberáli.

Ďalej sa podivujú nad paradoxom príjmania Smithovej idey naturalizmu (v našom pojmosloví ekvivalentná ideou prirodzeného „*řádu*“) a Smithovým optimizmom. Kým prvá myšlienka sa stala vo veľkej miere akceptovanou, druhá je naopak zatracovaná. Je to paradoxné z toho dôvodu, že Smith často tieto pozície dôsledne nerozlišoval a často vykladal spoločne. Tento názor, že prirodzený systém je zároveň lepším a spravodlivým dal základ celej kapitole dejín ekonomických teórii, ktorej časť je naznačená v neskorších častiach tejto práce. Čo do prístupu k „neviditeľnej ruke“ zaujímajú stanovisko, že sa nejedná a vševysvetľujúcu ideu, ktorá by bola hlbšie ukotvená v Smithovej filozofii. Vnímajú ju len ako vyústenie inšpirácie z prírodných vied a skôr ako podobenstvo. Z tohto dôvodu, a na to poukazuje aj Pavlík, vnímajú Smithovu vieru v optimálne vlastnosti prirodzenému „*řádu*“ ako odraz „*trochu naivní důvěry v dobrotu přírody a (je) spíše výrazem hlubokého citu, než výsledkem přesného důkazu.*“⁸⁰ V závere poukazujú na jeho nasledovníkov, hlavne na J. B. Saya a jeho zásluhy na rozvoji a interpretácii Smithovho učenia. Tento názor je často preberaný modernými učebnicami.⁸¹

⁷⁹ Jeden príklad za všetky – citát, ktorý vyzeral zaujímavo v množine bežných citátov je v: Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin. Praha, Svoboda 1981, str. 58, porovnaj s :Gide, Ch., Rist, Ch.: Dějiny nauk národohospodářských. Praha, Jan Laichter 1915, str. 106

⁸⁰ Gide, Ch., Rist, Ch.: Dějiny nauk národohospodářských. Praha, Jan Laichter 1915, str. 139,

⁸¹ Porovnaj: Sojka, M. a kol.: Dějiny ekonomických teorií. Nakladatelství Karolinum, Praha 1999, Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení. C. H. Beck, Praha 2001

2. Vnímanie Smithovho učenia po roku 1948

2.1. Popis Smitha v dobových učebniciach

Kým pre predchádzajúce obdobia je charakteristická určitá kontinuita, čo sa týka reflexie a recepcie učenia Adama Smitha, tak povojnové udalosti radikálne vnikli aj do skúmania a rozvíjania Smithovho odkazu. V rámci veľkého upratovania sa Smith síce vyhol nálepke vulgárneho buržoázneho apologéta, no jeho učenie bolo podávané v značne oklieštenej podobe. Základný pilier nového prístupu ku Smithovi určite tvorí Leninov spisok *Tři zdroje a tři součásti marxismu*,⁸² kde je klasická politická ekonómia – a menovite Smith – vyzdvihnutá ako jeden zo zdrojov marxistického učenia. Lenin o marxizme píše, že je „zákonitým dědicem toho nejlepšího, co vytvořilo lidstvo v 19. století v podobě německé filosofie, anglické politické ekonomie a francouzského socialismu.“⁸³ „Adam Smith a David Ricardo, studující hospodářsky řád, položili základ pracovní teorie hodnoty. Marx pokračoval v jejich díle. Odůvodnil přesně tuto teorii a důsledně ji rozvinul.“⁸⁴ Lenin na Smithovi oceňuje, že vytvoril teóriu hodnoty a z nej vyplývajúce učenie o nadhodnote. Lenin zdôrazňuje, že „učení na nadhodnotě je uhelným kamenem Marxovy ekonomické teorie.“⁸⁵ Na druhej strane zdôrazňuje rozdiel a odstup Marxa od klasikov popisuje ako: „Tam, kde buržoazní ekonomové viděli poměr věcí (směnu zboží za zboží) odhalil Marx poměr mezi lidmi.“⁸⁶ Ten v marxistickom učení vyplýva z výmeny statkov na trhu, a keďže je hodnota statkov tvorená prácou, dochádza nutne k výmene práce. Odstup je spôsobený tým, že Marx v užití trhu identifikoval základy vykorisťovania na rozdiel od klasikov, ktorí takéto súdy nevyvodzovali.

Smith má v tomto pohľade postavenie prvotného mysliteľa, ktorého štúdium fenoménu objektívnej hodnoty vyústilo cez nadhodnotu, k hrubému náčrtu pracovnej teórie hodnoty. Hrubé kontúry zavedené Smithom, boli opracované Ricardom s jeho hmatateľnejším materialistickým prístupom ústiac až do ideálu komunistického učenia, ktorý predstavuje Marxova pracovná teória. Z tohto dôvodu je význam Ricarda, pri komparácii so Smithom viac zvyrazňovaný. Ricardo má v marxistickom učení oproti Smithovi tú výhodu, že je viac analytickejší a čo sa týka metódy viac zameraný na materializmus, oproti Smithovým

⁸² Lenin, V. I.: *Tři zdroje a tři součásti marxismu*. Praha, Svoboda 1950

⁸³ *Ibid.*, str. 60.

⁸⁴ *Ibid.*, str. 60.

⁸⁵ *Ibid.*, str. 60.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 60.

moralizujúcim premisám a tvrdeniam. V dobovej literatúre je preto minimalizovaný respektíve zamlčovaný fakt existencie diela *Teorie mravních citů*.

Ricardovu dominanciu dokladá aj preklad diel. *Zásady politické ekonomie a zdanění*⁸⁷ boli preložené už v roku 1956, teda dva roky pred Smithovým spisom. Predslovy k týmto dvom dielam vytýčili hranice a možnosti ďalšieho skúmania týchto autorov.⁸⁸ V predslove k vydaniu Ricardovho diela identifikuje Šmejkal Ricardovu ambíciu, dotiahnuť a preformulovať zmätočné pasáže Smithovho myslenia. Šmejkal opäť pripomína Ricardove zásluhy na rozvinutí a zrealnení Smithovej teórie hodnoty a rozvoj pracovnej teórie hodnoty. Tieto dve základné východiská sa viac menej opakujú vo všetkých publikáciách, ktoré sa aspoň z časti venujú Smithovmu učeniu. Úsmevne pôsobí Šmejkalovo ocenenie „pravícovosti“ klasických ekonómov a rozhorčenie nad vtedajším kapitalistickým hospodárskym systémom: „*terý pomocí daňového systému okrádá pracující a získává tak prostředky ke zbrojení tj. k obohacování monopolistů*“.⁸⁹ Za príklad kladie práve Ricarda a Smitha, ktorí videli „*v daních nutné zlo, které je nutno omezit na minimum*“.⁹⁰ Preklad Bohatstva národov bol považovaný za dostatočné priblíženie Smithovho učenia, ďalšie diela už neboli preložené a neexistuje monografia Smitha bližšie analyzujúca.

Jedným z mála obohacujúcich vplyvov slovenského ekonomického myslenia na pokročilejšie české myslenie je dielo Štefana Heretika *Náčrt dějín politické ekonomie*,⁹¹ ktorého prvé vydanie vyšlo už v tom istom roku ako Smithov preklad. Tento spis mu poskytol dostatočné základy pre formulovanie svojej vplyvnejšej knihy *Teoretické základy súčasnej buržoáznej ekonomiky*.⁹² Heretik sa pokúša o priblíženie vývoja ekonomického myslenia počínajúc už antickými filozofmi až k „*vyvrcholeniu*“ v diele Marxa. Obsiahlu kapitolu venuje klasickej škole politickej ekonomie. Recenzent Ján Iša Heretikovi priznáva *významné zásluhy na rozpracovaní prístupov k základom buržoáznej ekonomie a oceňuje erudované spracovanie metodologických otázok buržoáznej ekonomie*. Vzápätí však upokojuje čitateľa, že *prof. Heretik pri rozličných príležitostiach často formuloval svoje ideologicky jasné a triedne vyhranené koncepcie a stanoviská*.⁹³

⁸⁷ Ricardo, D.: *Zásady politické ekonomie a zdanění*. Praha, SNPL 1956

⁸⁸ Predslov k vydaniu Bohatstva národov z roku 1958 je spomínaný v samostatnej kapitole, preto bol na tomto mieste vynechaný.

⁸⁹ *Ibid.*, str. 17.

⁹⁰ *Ibid.*, str. 17.

⁹¹ Heretik, Š.: *Náčrt dějín politické ekonomie*. Bratislava, Pravda 1958

⁹² Heretik, Š.: *Teoretické základy súčasnej buržoáznej ekonomiky*. Bratislava, Pravda 1973

⁹³ Porovnaj s predslovom in: Heretik, Š.: *Náčrt dějín politické ekonomie*. Bratislava, Pravda 1988 str. 8.

Heretikovo dielo bolo rôznymi kanálmi prijímané a vstrebávané. Nápadnou je podobná obsahová štruktúra úvodných kapitol knihy *Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin*⁹⁴ od kolektívu okolo Zdenky Sitárovej a Antonína Klimenta. Autori sa držia ustáleného prístupu k Smithovmu učeniu. Sú však kritickejší k Smithovým, podľa ich názoru omylom a protirečeniam. Nepreberajú Heretikovo dobrácke vykreslenie Smitha ako: „...*nepredpojatého mysliteľa, ktorý poctivo hľadá vedeckú pravdu zrakom neskaleným záujmami triedy, ktorú zastupoval.*“⁹⁵ Tu sa Heretik vtipne dopúšťa netušeného stotožnenia autora s jeho dielom. Jeho charakteristika Smitha totiž evokuje Smithovo zavedenie termínu „*nestranného diváka*“. Na druhej strane uvádzajú Sitárová s Klimentom názorné citáty a pekne sa vyhýbajú sprofanovaným príkladom s mäsiarom alebo neviditeľnou rukou. Smithovu mechaniku dokresľujú citátom z *Bohatství národů*: „*Člověk je... závislý na pomoci svých bližních, a tu ovšem nemůžeme očekávat pouze od jejich dobré vůle. Mnohem spíše dosáhne svého tehdy, dokáže-li využít ve svůj prospěch jejich sebelásky a ukázat jim, že udělat pro něho to, co žádá, je v jejich zájmu.*“⁹⁶ Na tomto mieste sa dostávajú veľmi blízko k možnosti prepojiť oba hlavné Smithove diela, ale nepokúšajú sa o to ani sa bližšie nevenujú Smithovým morálnym a etickým východiskám.

Na druhej strane sú u Heretika pasáže, ktoré vybočujú z vytýčených zásad prístupu k Smithovi. Heretik odmieta obmedzovanie metodologického výkladu Smitha na spor o použitú metódu v tomto prípade medzi zástancami induktívneho a deduktívneho prístupu k Smithovi. Po povinných pasážach, v ktorých odmieta neoklasický pokus ošetriť Smithove slabé miesta marginalizmom neoklasikov aj vstrebanie Smithovej teórie prebytku cambridgeskými postkeynesiáncami, formuluje Heretik postoj, ktorý je v prekvapivom súlade so súčasťou recepciou Smitha hlavne v komplexnom filozoficko-ekonomickom rámci. „*U Smitha niet abstraktnej fikcie..., jeho teórie nemajú hypotetický charakter, ale zovšeobecňujú aj keď často nedokonale, reálne fakty a procesy spoločensko-ekonomického vývoja*“, takto formulovaný postoj k metodológii ma veľmi blízko k súčasnému výkladu, ktorý zastáva hlavne Pavlík.⁹⁷ V súlade s Marxovým prístupom rozdeľuje jeho učenie na „*pravdivú*“ – „*ezoterickú*“ časť, v ktorej sa Smith opiera o vedeckú analýzu a preniká do podstaty javov, s jej opakom „*exoterickou*“ časťou, kde iba opisuje ekonomické

⁹⁴ Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin*. Praha, Svoboda 1981

⁹⁵ Heretik, Š.: *Náčrt dejin politickej ekonómie*. Bratislava, Pravda 1988, str. 244.

⁹⁶ Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin*. Praha, Svoboda 1981, str. 58. Totožná citácia je aj v diele Ch. Gida a Ch. Rista.

⁹⁷ Porovnaj s doslovom: Smith, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha, Liberální institut 2001

javy ako vystupujú na povrch buržoáznej spoločnosti. Tieto jeho úvahy sú podľa Heretika povrchné, nevedecké a výsledkom teoretickej analýzy z „ezoterickej“ časti protirečiace. Heretik pristupuje reverzne k fenoménu Smithovej „neviditeľnej ruky“, keď tvrdí, že neviditeľná ruka je základ na ktorom potom Smith rozvinul koncepciu prirodzeného poriadku.⁹⁸ Táto paradigma je v prísnom rozpore s moderným výkladom, ktorý obracia Heretikom formulovanú kauzálnu súvislosť.

O tom, že prístup k Smithovi je často ambivalentný až paradoxný, svedčí pasáž z knihy Sitárovej a Klimenta, v ktorej je už vyššie spomínaný citát. Smithove metodologické východiská vysvetľujú na metafyzickom základe zároveň spomínajú čiastočné užitie historickej metódy. Tvrdia, že v Smithovom ponímaní je spoločnosť tvorená jednotlivcami a súčtom ich záujmov a preferencií. Opakujú egoistické východisko pri výklade jeho filozofie a metodológie. Na druhej strane vcelku otvorene popisujú mechaniku uspokojovania potrieb prostredníctvom trhu a Smithovu vieru, že sa jedná o najlepší spôsob usporiadania spoločenských vzťahov. Nevyhýbajú sa pomenovaniu fenoménu slobody, ako nutnej podmienky efektívneho fungovania spoločenského systému. Otvorene poukazujú, že sloboda a z nej vychádzajúca slobodná konkurencia, môže uspokojiť súkromné záujmy a vedie k rastu bohatstva jednotlivca i národa.⁹⁹

V inej pasáži však akcentujú myšlienky triedneho boja. K tomuto účelu si pomáhajú Smithovým rozdelením práce na produktívnu a neproduktívnu, ktoré bolo v českom ekonomickom myslení prvýkrát napadnuté už Riegrom. Priamo menujú kňazstvo, advokátov, lekárov, spisovateľov, hudobníkov, operné speváčky, tanečnice a vyjadrujú tichý súhlas s týmto názorom. Pridávajú akademickejšie rozdelenie produktívnej a neproduktívnej práce, podľa toho či produkuje nadhodnotu. V tomto smere zdôrazňujú, že spoločne so Smithom považujú za najproduktívnejšie poľnohospodárstvo a spracovateľský priemysel.

Adamovi Smithovi venujú priestor taktiež Jaroslav Petráček a Jitka Tallerová v publikácii *Dějiny ekonomických učení*,¹⁰⁰ ktorá bola určená poslucháčom VŠE. Petráček s Tallerovou prisudzujú rovnaký titul najvýznamnejšieho ekonóma klasickej buržoáznej školy Smithovi a zároveň Ricardovi a to všetko v rozmedzí dvoch odstavcov. Dávajú do pozornosti dvojzmyselnosť myšlienky prirodzeného „řádu“ a prirodzených zákonov, ktorá na jednej

⁹⁸ Porovnaj: Heretik, Š.: Náčrt dejin politickej ekonómie. Bratislava, Pravda 1988, str. 219.

⁹⁹ Porovnaj: Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin. Praha, Svoboda 1981, str. 56.

¹⁰⁰ Petráček, J., Tallerová (Koderová): Dějiny ekonomických učení. Praha, SPNL 1977

strane umožňuje prístup k predmetu ekonomickej vedy s náležitým analytickým vybavením. Na druhej strane píš, že spomenuté termíny boli zneužitú vládnucimi triedami, ktoré pomocou týchto pojmov upevňovali svoje postavenie a ďalej vykorisťovali pracujúcich.

Smithovi a klasickým ekonómom uznávajú zásluhy na zborení merkantilistického mýtu, že obeh a zmena je zdrojom bohatstva. Podobne ako iní autori oceňujú povýšenie výroby a materiálneho produktu na základnú esenciu tvoriacu bohatstvo národa. Zdôrazňujú Smithove zásluhy na formovaní pracovnej teórie hodnoty a tvrdia, že jej postupný obrat v neprospech kapitalistov a buržoázie bol daný jej vnútornou logikou. Touto argumentáciou len znova dokazujú, ako blízko má marxistický metodologický prístup k metodológii Smithovej. Autori sa kriticky vymedzujú voči Smithovej koncepcii mzdového fondu a odporujú jeho viere, že mzda nemôže klesnúť pod existenčné minimum a môže sa dlhodobo udržiavať nad touto hladinou. Tento optimizmus dávajú do kontrastu s chmúrnejšími víziami Ricardovými. Vysvetľujú ich historickou podmienenosťou, keď Smitha zaraďujú ešte k manufaktúrnemu obdobiu a charakteristickému hladu po pracovnej sile v tej dobe.

Na Adama Smitha sa v úvodných kapitolách knihy *Koniec „keynesovskej revolúcie“*¹⁰¹ odvoláva aj Ján Iša. Ten rozoberá dobovo veľmi aktuálnu otázku odklonu hospodárskej politiky od keynesiánskych zásad a popisuje nárast vplyvu učení inšpirovaných klasickou doktrínou. Iša sa snaží vniknúť a dôsledne popísať problematiku neviditeľnej ruky ako ústredného bodu klasického učenia. Uvádza, že neviditeľná ruka nie je len náhodnou poznámkou, ale je v nej hutne zhrnutá analýza mechanizmu fungovania kapitalizmu a voľnej konkurencie. V Smithovom učení kapitalistu zaujíma len vlastný prospech, avšak hľadáním najvýnosnejšej investície používa kapitál nakoniec v zhode s celospoločenskou potrebou a záujmom. Iša sa pozastavuje nad dvojakým vyjadrením neviditeľnej ruky. „*Bohatých vedie neviditeľná ruka k tomu, aby uskutočňovali takmer rovnaké rozdeľovanie vecí potrebných pre život, ku ktorému by došlo, keby Zem bola rozdelená v rovnakých proporciách medzi všetkých svojich obyvateľov, tak presadzujú záujem spoločnosti... bez toho, aby to zamýšľali a vedeli,*“ tvrdí Iša.¹⁰² Túto neviditeľnú ruku formulovanú v *Teorii mravných citů* popisuje ako idealistickú a naivnú. Zdôrazňuje, že v diele *Bohatstvo národov* je tento pojem omnoho reálnejší a formulovaný z materialistických východísk. Neviditeľnú ruku vníma ako axiomatický pojem a vysmieva sa Smithovym nasledovníkom, hlavne Walrasovi, že sa pokúšali či už teoreticky alebo empiricky dokázať platnosť neviditeľnej ruky. Inšpirovaný

¹⁰¹ Iša, J.: *Koniec „keynesovskej revolúcie“*. Bratislava, Pravda 1985

¹⁰² *Ibid.*, str. 14.

Schumpetrom píše, že sa im podaril pravý opak, a to vyvrátiť model užitočnosti neviditeľnej ruky v celospoločenskom prostredí, a tým pádom otriasť dôverou v ekonomické doporučenia liberalizmu. V tomto bode čerpá zo Schumpetrovho výkladu Marshalla.¹⁰³

Adam Smith mal svoje miesto vo výuke kurzov politickej ekonómie na vysokých školách.¹⁰⁴ Učebnica *Politická ekonomie*¹⁰⁵ od Felixa Olivu je jednou z prvých pomôcok. Formálne aj obsahovo sa líši od nasledujúcich vydaní príručiek k politickej ekonomii. Učenie Adama Smith je odbité dvoma vetami: „*Slavné je jeho pojednání o dělbě práce v manufaktuře . Byl si vědom toho, že činiteli, tvořícími hodnotu, jsou dělníci.*“¹⁰⁶ Oliva sa v publikácii venuje najmä termínom nadhodnota, zisk, produktívna a neproduktívna práca, trhová a objektívna hodnota. Pri preberaní týchto termínov sa dostáva do styku s postojmi klasickej ekonómie, kritizuje ich z marxistických pozícií, ktoré však nerozvádza do detailov a bližšie neanalyzuje.¹⁰⁷

Zato sovietska učebnica politickej ekonómie, ktorej český preklad vyšiel v roku 1955¹⁰⁸, sa stala vzorom učebníc politickej ekonómie a ako autoritatívny sovietsky zdroj zaviedla nemenné nepísané normy, jak pri prístupe ku klasickej ekonomii, tak špecificky ku Smithovi. Preto je táto kniha veľmi podobná knihe *Politická ekonomie – kapitalismus*¹⁰⁹, kde najväčšie rozdiely sú v tom, že zatiaľ čo prvá kniha oceňuje čínsku cestu k budovaniu komunizmu, druhá o nej pod vplyvom roztržky medzi ZSSR a Čínou taktne mlčí. Pri analýze vývoja kapitalizmu si autori v publikácii z roku 1980 pomáhajú tvrdením, že kapitalistický blok

¹⁰³ „U Marshalla sa dokonca možno stretnúť s formuláciou spochybňujúcou Smithovu „neviditeľnú ruku“ a vylučujúcou uskutočniteľnosť ekonomickej harmónie.“ Ibid., str. 25.

¹⁰⁴ Výber nasledujúcich kníh o ktorých je pojednávané v samotnom texte je len ilustratívny. Samozrejme existuje viac spisov pojednávajúcich o predmete politickej ekonómie. Vyššie spomínané diela boli vybrané ako vzorové, keďže pri rozoberaní všetkých diel by došlo k častému opakovaniu motívov a prístupov k Smithovmu učeniu. Mnohé publikácie sa líšia, len v tom do akého časového rámca zasadzujú nevyhnutel'ny zánik kapitalizmu v tábore imperialistov a vojnových štváčov a naopak prechod z medzistupňa socializmu k vysnivanému komunizmu v krajinách socialistického bloku. Na ilustráciu publikácie, ktoré nie sú v samotnom texte rozoberané: Leont'jev, V. I.: *Základní kurs politické ekonomie*. Praha, SNPL 1962, Cagolov N. A.: *Kurs politické ekonomie I-VIII*. 2. vyd. Praha, SNPL 1973, Hába Z. a kol.: *Politická ekonomie, socialistický výrobní způsob*. 4. vyd. Praha SNPL 1978, Čulík, J. a kol.: *Politická ekonomie – sborník*. Praha, SNPL 1974, Lange, O.: *Politická ekonomie Obecné otázky*. Praha, SNPL 1966, Čulík, J.: *Kritika buržoazních teorií "transformace" kapitalismu*. Praha, SPNL 1973

¹⁰⁵ Oliva, F.: *Politická ekonomie*. Brno, Rovnost 1950

¹⁰⁶ Ibid., str. 12.

¹⁰⁷ Tento prístup k Adamovi Smithovi je charakteristický aj pre diela, ktoré vychádzali začiatkom 50. rokov pod súborným označením *Malá knihovna politické ekonomie*. Jednalo sa väčšinou o preklady sovietsky ekonómov napr. A. Leont'jev – *Předmět a metoda politické ekonomie a O politické ekonomii socialismu*, A. Stěpanjan – *Podmínky a cesty přechodu od socialismu ke komunismu*, A. Ljapin – *Socialistická organizace práce a odměna za ni*, S. L. Vygodskij – *Průměrný zisk a výrobní cena*, z domácich ekonómov do tejto rady patrí L. Frejka – *O ekonomii kapitalismu a socialismu*. K učeniu A. Smitha sa tieto publikácie dostávajú pri pátraní po hodnote statku a z nej odvodenej pracovnej teórie hodnoty.

¹⁰⁸ Ostroviťanov, K. V., Šepilov T. D., Leont'jev, L. A. a kol.: *Politická ekonomie*. Praha, SNPL 1955

¹⁰⁹ Vojtišek, J. a kol.: *Politická ekonomie – kapitalismus*. Praha, Svoboda 1980.

nevyhral za posledných 15 rokov ani jednu z vojen ktoré viedol, i tento fakt im dokladá vieru o nevyhnutel'nom konci. V prístupe k Smithovi sa publikácie držia vytýčených prístupov. Staršia publikácia dokonca Smithovi prikladá autorstvo hrubého rozčlenenia príslušníkov spoločnosti do troch vrstiev – robotníkov, kapitalistov a pozemkových vlastníkov. Avšak vyčítajú mu uväznenosť v buržoáznom svetonázore, ktorý mu neumožnil dopracovať a hájiť ideu triedneho boja. V publikácii z roku 1980 sa objavuje podobná charakteristika Smitha. Zaujímavý je teoretický úvod k predmetu politickej ekonómie, ten popisuje, že ekonomické zákony majú objektívny základ, ktorý je v marxistickom príklade podmienený triednymi vzťahmi. Čitateľovi tento úvod opäť dokladá silné previazanie a podobnosť metodológie marxistickej a Smithovho prístupu. Publikácia dokazuje nevedeckosť určitých pasáží Smithovho učenia na tom, že jeho učenie položilo základ – teórie „nabídky a poptávky“ – vulgárneho pokusu o vysvetlenie ceny.

Avšak ani takýmito publikáciami kovaní absolventi vied ekonomických neboli rezistentní voči vulgárnym buržoáznym teóriám zaodetými v novom háve matematických formulácií a grafov. Preto ako poučenie z vývoja economickej vedy v 60. rokoch, je treba opäť preštudovať a erudovanej kritike podrobiť učenie vulgárnej buržoáznej ekonómie, aby bola definitívne demaskovaná jej lživá podstata. Takto sú zhrnuté v predhovore dôvody, ktoré viedli k vydaniu publikácie *Kritika buržoazní politickej ekonomie*¹¹⁰ od Jaroslava Petráčka. Čo do vzťahu ku Smithovi je pre Petráčka ústredným bodom spor s vulgárnou buržoáznou ekonomickou školou o výklad Smithovej teórie hodnoty. Petráček tlmočí vzťah vulgárnych ekonómov, ktorí Smithovu snahu o pojmie hodnoty ako fixnej a prirodzenej veličiny odmietajú a z tejto pozície tvrdia, že pojem hodnota existuje iba v relatívnom respektíve vzájomnom vzťahu k inému statku. Petráček odmieta tento názor rovnako ako teóriu medzného úžitku, ktorá sa považuje za kľúč k riešeniu Smithovho paradoxu hodnoty. Za jediné akceptovateľné vysvetlenie paradoxu hodnoty považuje Ricardov postulát, že hodnota statku nemôže byť závislá od jeho užitočnosti (ale od práce do statku vlozenej).

2.2. Výročie vydania *Bohatstva národov*, Politická ekonomie a historické práce

Dvojté výročie vydania knihy *Bohatstvo národov* pripadlo na rok 1976. Z tohto dôvodu bolo v časopise *Politická ekonomie* počas roka publikovaných viacero článkov dotýkajúcich sa učenia a odkazu A. Smitha. Na jeseň roku 1975 prebehla za účasti československých

¹¹⁰ Petráček, J.: *Kritika buržoazní politickej ekonomie*. Praha, SPNL 1974

ekonómov konferencia venovaná Smithovmu odkazu vo východo-nemeckom meste Halle. Jej zmenšená verzia pod názvom „200 rokov ekonomickej vedy“ prebehla v Bratislave na jar roku 1976. Účastníkom boli jednak sprostredkované závery z Halle a s referátmi vystúpili v tejto práci už spomínaní ekonómovia ako Heretik, Gürlichová, Petráček, Rumler, Iša, Roubal a ďalší. Čo do obsahovej rôznorodosti autori sa venovali reflexii Smitha v súčasnom a dobovom buržoáznom myslení, metodologickým otázkam, východiskám v porovnaní s učením Karla Marxa, „*nestarnúcim otázkam*“ Smithovej teórie hodnoty a produktívnej práce. Jeden z referátov poukazoval na vzťah utopických socialistov – W. Thompsona a J. Braya k učeniu A. Smitha. Autor popisuje záujem s akým utopickí socialisti študovali Smithovo dielo. Tento záujem pokladá za počiatok syntézy socialistického učenia s politickou ekonómiou, na týchto základoch zbudoval Marx svoje učenie.

Dva diskusné príspevky sa venovali spomínanému „*postsmithovskému*“ problému efektivity a stability s prepojením na teóriu rastu. Príspevky J. Rumlera z EÚ ČSAV s názvom: „*Aktuálnost díla A. Smithe pro zkoumání základních procesů vědeckotechnické revoluce*“ rovnako ako referát K. Roubala z ÚML ÚV KSČ pojednávajúci o vývoji produktívnej práce v kontexte vedecko-technickej revolúcie v kapitalizme a socializme sa dotýkali, toľko diskutovanej otázky o možnostiach efektívnej alokácie, kalkulácie, plánovania v rôznych ekonomických systémoch. Roubalov celý príspevok bol uverejnený v časopise *Politická ekonomie*.¹¹¹ Roubal prezentuje Smithove stanoviská o vplyve deľby práce na duševný a fyzický stav pracujúcich. Uvádza Smithov názor, že deľba práce trivializuje vykonávanú činnosť, z ktorej sa postupom času stáva tupá rutina. Z tohto dôvodu podlamuje rozumové a telesné schopnosti zamestnanca. Uvádza Smithovu domnienku, že rozumové schopnosti ľudí sú determinované prácou, ktorú vykonávajú. Oceňuje Smithov aspoň filantropický záujem o životné podmienky pracujúcej triedy. Ďalej načrtáva Marxovu víziu zániku kapitalizmu na podklade nezmieriteľných preferencií kapitalistov a pracujúcich súvisiacich s kvantitou práce a nadhodnotou touto prácou vytvorenou. V závere Roubal líči jednu z najpopulárnejších vízií o postupnom skracovaní nutnej práce a raste množstva voľného času, ktorý pracujúcim prinesie komunizmus.

Podobne Gürlichová publikovala svoj príspevok z tejto konferencie v čísle 7 roku 1976.¹¹² Pojednáva o fenoméne interdisciplinárnych štúdií, o potrebe vytvoriť „*systém*“, ktorý by pojal a syntetizoval poznatky z rozličných vedných oborov. Gürlichová sa snaží objasniť, do akej

¹¹¹ Roubal, K.: Vývoj produktívnej práce v kontextu VTR v kapitalizme. *Politická ekonomie*, č. 1, 1976

¹¹² Gürlichová, S.: *Politická ekonomie*. č. 7, 1976, str. 223-232.

miery je systémový prístup v ekonómii ovplyvnený A. Smithom. Za základný systémový prvok považuje koncepciu „*neviditeľnej ruky*“, ktorá spolu s voľnou konkurenciou „*reguluje chování jednotlivých složek směrem k obecnému prospěchu*.“¹¹³ Zdôrazňuje, že popísaný systém môže fungovať, len ak nie je narušená slobodná konkurencia. Tento predpoklad, ako ďalej uvádza, nebol z dôvodu monopolistického smerovania kapitalizmu nikdy naplnený. Preto museli vzniknúť alternatívne systémové pohľady. Neoklasickému systémovému prístupu vyčíta, že spútal Smithove idey do koncepcie dokonalej konkurencie a tak znemožnil skúmanie vývoja tohto systému. Taktiež bezdôvodne povýšil dokonalú konkurenciu na ideálny stav. Argumentuje, že dokonalá konkurencia nie je v žiadnom prípade stav žiaduci, a navyše je v prísnom rozpore s historickým vývojom. Na keynesiánskom systémovom prístupe oceňuje, že odmietol Smithove nerealistické vízie, zároveň poukazuje na slabiny tohto modelu, hlavne v mikroekonomickom pohľade, ktorý mal Smith rozpracovaný dokonalejšie. Na záver sa venuje teóriám kybernetiky a systémového inžinierstva. Skúma či sa tieto štúdie blížia marxistickému ideálu analýzy ekonomického systému. Dáva do pozornosti spätnú väzbu, ktorú by tieto prístupy umožňovali a zdôrazňuje, že princíp spätnej väzby bol prítomný už u Smitha, ale nasledovné myšlienkové prúdy ho neprebrali.

Podobne pristupuje k štúdiu Smitha aj Antonín Kotulan v článkoch *Osudy učení o „neviditelné ruce“*, ktoré boli publikované v číslech 6 a 7 v roku 1977.¹¹⁴ Učenie o neviditeľnej ruke rozdeľuje do troch častí a menuje hlavné otázky, s ktorými sa buržoázna ekonómia pri tomto štúdiu stretávala. Jedná sa o: problém existencie, problém efektivity a problém stability v kapitalistickom ekonomickom zriadení. Článok sa sústreďuje na tretí problém. Analyzuje recepciu tejto Smithovej myšlienky v buržoáznej economickej teórii. Čo do prístupu k Smithovi rozdeľuje buržoázných ekonómov na neoklasikov, keynesiáncov a neoliberalov. Najprv sa venuje neoklasikom, podobne ako Gürlichová uvádza, že idea „*neviditeľnej ruky*“ bola stotožnená s mechanizmom fungovania dokonalej konkurencie. Obratom hneď uvádza nevýhody vstrebania tohto postulátu do konceptu dokonalej konkurencie. Smithovej „*neviditeľnej ruke*“ tak bola odňatá univerzálnosť, keď sa stala vzorovým príkladom pri riešení špecifickej teórie. Ukazuje rozporuplnosť a nedokonalosť, do ktorej postupne upadli hlavne Walras, Marshall a Hicks, keď sa pokúsili začleniť túto

¹¹³ Gürlichová, S.: Politická ekonomie. č. 7, 1976, str. 225

¹¹⁴ Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6-7, 1977

myšlienku do svojich teórií.¹¹⁵ Podobne ako Gürlichová sa ďalej upriamuje na keynesiánske prístupy a hlavne J. Robinsonovú, ktorá podľa jeho názoru definitívne dokázala falošnosť neoklasických konceptov.

Kotulan popisuje ďalší hlavný smer interpretácie Smithovho učenia. Zaoberá sa hlavne Hayekom a jeho odmietnutím ukotvenia „*neviditeľnej ruky*“ v dokonalej konkurencii. Uvádza jeho výklad „*neviditeľnej ruky*“ ako esenciálnej zložky ceny, ktorá prenáša všetky dôležité informácie o danej komodite a tieto informácie vyjadruje v jedinom ľahko porozumiteľnom parametri – v cene. Cituje Hayeka, že vďaka „*neviditeľnej ruke*“: „*Stačí aby byly známy pouze běžné ceny a běžné velikosti změny cen, a dlouhodobá efektivnost je v každém okamžiku zachována.*“¹¹⁶ Kotulan tomuto záveru vyčíta, že je obhajovaný takými technikami, ktoré buď vychádzajú z nereálnych predpokladov informačnej racionality alebo neberú do úvahy fenomén neurčitosti. V závere formuluje stanovisko, že moderná buržoázna ekonómia berie štúdium „*neviditeľnej ruky*“ ako nutnú podmienku pre štúdium stability a efektivity tržného mechanizmu. Zdôrazňuje, že všetky doposiaľ sformulované teórie vychádzali, buď z nereálnych predpokladov alebo negácie možnosti existencie nerovnovážneho stavu, preto z tohto dôvodu nie sú presvedčivé.¹¹⁷ Tento výklad sa môže zdať príliš strohý, avšak ostatní ekonómovia zaoberajúci sa témou rastu, rozvoja a vedecko-technickou revolúciou sa na Smitha priamo neodvolávajú. Mnohí svoj historický exkurz začínajú až od Saja prípadne Walrasa. Z tohto dôvodu boli uvedené, len publikácie priamo sa na Smitha odvolávajúce. Širší zoznam publikácií dotýkajúcich sa do určitej miery spomínaných „*postsmithovských*“ problémov je uvedený v poznámke.¹¹⁸

¹¹⁵ Kotulan tvrdí, že ani Walrasov koncepcia „*tâtonnement*“ ani Hicksovo „*falešné směřování*“ nepodalo presvedčivý záver o tvorení a celkovej výpovednej hodnote ceny. Porovnaj: Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6, 1977, str. 509-511.

¹¹⁶ Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6, 1977, str. 601.

¹¹⁷ Porovnaj: Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6, 1977 str. 617

¹¹⁸ Kotulan, A.: Příspěvek k interpretaci Marxova pojetí tvorby tržní ceny I. a II., Politická ekonomie, 1987, č. 2 a 3, Gürlichová, S.: Komparace některých buržoazních pojetí dynamiky kapitalismu s pojetím Marxovým, Politická ekonomie, 1978, č. 3, Janáčková (Gürlichová), S.: Pracovní teorie hodnoty a některé buržoazní přístupy k měření "souhrnné produktivity" a technického pokroku, Politická ekonomie, 1985, č. 11, Janáčková, S.: Rozpory procesu intenzifikace v kapitalismu, Politická ekonomie, 1985, č. 6, Rumler, M.: Vědeckotechnická revoluce a soudobá krize buržoazní politické ekonomie, Politická ekonomie, 1979, č. 4, Kotulan, A.: O teorii optimálního růstu v konečném horizontu, Politická ekonomie, 1968, č. 2, Kotulan, A.: K. Marx a obecná ekonomická rovnováha L. Walrase, Politická ekonomie, 1968, č. 10, Kotulan, A.: Ke kritice marginální teorie rozdělování, Politická ekonomie, 1970, č. 6, 7, 8, Kotulan, A.: Projektování stimulačních schémat při tvorbě cen z hlediska optimálního sdílení rizika, Politická ekonomie, 1984, č. 1, Kotulan, A.: Příspěvek k interpretaci Marxova pojetí tvorby tržní ceny, Politická ekonomie, 1987, č. 2, 3, Toms, M.: K interpretaci teorie tržních cen A. Kotulana, Politická ekonomie, 1987, č. 3, Mervart, J.: Teorie ekonomické rovnováhy. Praha, Svoboda 1971, Kreuter, J.: K obecné metodě neoklasické ekonomické teorie, Politická ekonomie, 1976, č. 2

Učenie A. Smitha bolo inšpiratívne aj pre historické práce popisujúce vývoj a dejiny manufaktúrneho obdobia a priemyselnej revolúcie jak v Čechách tak vo svete. Smith tu zastáva miesto jednej z popredných autorít, preto sú jeho myšlienky často rozoberané a citované. V knihe Jaroslava Purša *Průmyslová revoluce*¹¹⁹ sú Smithove idey interpretované v kontexte odvekého sporu medzi izolacionizmom, ekonomickým nacionalizmom a liberalizmom domáceho a zahraničného obchodu. Purš sa v úvode pozastavuje pri probléme terminologickej interpretácie Smithovho diela, kde evidentne vychádza z doslovu k vydaniu Bohatstva národov z roku 1956. Zdôrazňuje vývoj termínu „*industry*“, ktorý nemôže byť prekladaný vyhraneným pojmom „*průmysl*“, pretože u Smitha zahrňoval ešte širší objekt „*výrobní činnost*“.¹²⁰ Adam Smith je vyzdvihovaný za formulovanie koncepcie del’by práce. Arnošt Klíma píše v knihe *Manufaktúrní období v Čechách*,¹²¹ že „(Smith) ukázal, že produktivita práce se při rozčlánkování výrobního procesu na dílčí úkony ohromně zvýší.“¹²² Tento názor považujú obidvaja autori za jeden z hlavných motorov priemyselnej revolúcie a ohromného rastu. Na druhej strane formulujú výhrady voči koncepcii liberalizmu v zahraničnom obchode. Purš parafrázuje Lista: „*Když Adam Smith psal svoje dílo, nebylo možno ještě předvídat jak bude působit na ekonomiku národů... Nyní, když jsme poznali působení strojů, musí každý odborník uznat, že toto působení je totožné s dalším úpadkem všech národností, které zaostali..., a to ve prospěch nejpokročilejších národů.*“¹²³ Podobný názor zastáva aj Klíma. Purš ešte pridáva paralelu z hospodárskej politiky Spojených štátov a zameriava sa na izolacionistické krídlo vedené Alexandrom Hamiltonom,¹²⁴ ktoré hlásalo nutnosť vytvorenia bariér, ktoré by ochránili nerozvinutý americký priemysel. V závere Purš dokladá odklon od Smithových ideí a pokles jeho vplyvu v priebehu druhej polovice 19. storočia. Z českého ekonomického prostredia menuje Wellnera a Chleborada v kontraste so Smithovými obhajcami – Havlíčkom a Riegrom. V Puršovej práci je okrajovo spomenutá paralela medzi Smithovým učením a Hegelovou filozofiou. Tieto úvahy detailnejšie rozoberá Pavlík a ešte budú popísané.

¹¹⁹ Purš, J.: *Průmyslová revoluce*. Praha, Academia 1973

¹²⁰ Purš, J.: *Průmyslová revoluce*. Praha, Academia 1973, str. 33.

¹²¹ Klíma, A.: *Manufaktúrní období v Čechách*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955

¹²² Klíma, A.: *Manufaktúrní období v Čechách*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955, str. 229.

¹²³ Purš, J.: *Průmyslová revoluce*. Praha, Academia 1973, str. 117.

¹²⁴ Alexander Hamilton (1755 – 1804) bol politik, významný štátnik, finančník a politický teoretik. Formuloval nacionalistickú a priemyselnú víziu rozvoja USA.

3. Porovnanie prekladov *Bohatstva národov*

3.1. Terminologický vývoj

Do dnešnej doby vyšli tri vydania *Bohatstva národov* v českom jazyku, *Blahobyť národů - vybrané kapitoly*¹²⁵ s predslovom Josefa Macka z roku 1928, dvojzväzkové vydanie *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*¹²⁶ s predslovom Miroslava Šmejkal z roku 1958 a revidované vydanie s doslovom Jána Pavlíka z roku 2001.¹²⁷ Skrátene vydanie z roku 1928 kladie dôraz hlavne na prvé dve knihy a na pár praktických doporúčení zo Smithovho učenia. Zo skráteneho vydania boli z prvej knihy vypustené kapitoly popisujúce produkt poľnohospodárstva a vysvetľujúce vzťahy medzi hodnotou zlata a striebra. Druhá kniha zostala zachovaná až na kapitolu pojednávajúcu o vzťahu peňazi k celkovému stavu zásob v spoločnosti. Tretia, štvrtá a piata kniha sú už značne oklieštené, autori ponechali len špecifické kapitoly zaoberajúce sa väčšinou praktickým otázkami zdanenia a školstva. Z historických exkurzov ostala len kritiku merkantilizmu. Náčrt hospodárskych dejín od dôb Rímskej ríše až do 18. storočia bol vypustený. Vo vzťahu k nasledujúcim vydaniam je skrátene vydanie prekladané menej odborne a viac popularizačne. Nesnaží sa o purizmus pri prekladaní zložitých súvetí. Krátkymi vetami a zmenami v slovoslede sa snaží eliminovať zložitnosť Smithových konštrukcií. Naproti tomu vydania z roku 1958 a jeho revízia z roku 2001 sa čo do formy už prísne držia originálneho textu. Autori popisujú úskalia pri preklade z angličtiny, hlavne dvojzmyselnosť spojok *and* alebo *or*, sami však zdôrazňujú, že tieto problémy sú v porovnaní s lexikálnymi a terminologickými úskaliami podružné.

Tieto problémy sú popisované vo vydaní z roku 1958 a je treba povedať, že prekladatelia ich asi zvládli výborne, keďže v roku 2001 tento preklad len revidovali a Pavlík sám v doslove označil preklad za „*vyňikající*“. Asi ako pri každom preklade je tu tlak protichodných síl. Na jednej strane by používanie termínov, ktoré sa v českom jazyku ustálili až v prvej polovici dvadsiateho storočia pôsobilo nedôveryhodne a rušivo vo vzťahu k dobám vzniku diela. Na druhej strane je nezmyselné zaťažovať čitateľa archaickými termínmi, ktoré buď stratili postupom času zmysel alebo sa transformovali na pojmy popisujúce odlišné predmety a procesy. Tu sa objavuje ešte jeden problém, ktorý trápi „*nové*“ jazyky. Angličtina 18. storočia mala už bohatú a ustálenú terminológiu techniky obchodu, finančných inštrumentov,

¹²⁵ Smith, A.: *Blahobyť národů - vybrané kapitoly*, Praha 1928

¹²⁶ Smith, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha, SNPL 1958

¹²⁷ Smith, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha, Liberální institut 2001

domáceho i zahraničného obchodu i rozvinuté technické názvoslovie. Naproti tomu čeština, nehovoriac už o slovenčine, nemala v tej dobe pojmy, ktoré by vystihovali predmet pojednávania. Česká ekonomická terminológia sa začala rysovať až koncom 19. storočia a bola silne ovplyvnená túžbou vymedziť sa voči nemeckému jazyku. Bolo vytvorených mnoho termínov, z ktorých sa mnohé dlhodobo neujali. Východisko autorov je, že prekladali dielo do češtiny ich doby, avšak vystríhali sa použitiu najnovších termínov. Na druhej strane sa snažili do diela včleniť určité archaické avšak zažité pojmy.

Z týchto dôvodov autori predom vylučujú termíny: "ovlivnit", "hodnotit", "uskladnit", "průzkum", "výkrm", ale aj pojmy zo Smithovej doby, ktoré sa vycibrili až po jeho smrti ako: "zaměstnanec", "maloobchodník", "odbytiště", "hnojivo", "zorňovat". Vylučujú aj latinské a grécke slová, ktoré boli síce v angličtine ustálené, ale v češtine tej doby ešte nezažité: "informovat", "situace", "risiko", "primitivní". Taktiež odmietajú pojmy síce často používané pri výklade Smithovho učenia, ale samotným autorom v diele nepoužívané ako: "organisace", "stagnace", "režie", "rentabilní". Zaujímavo sa autori postavili k pojmom "shopkeeper", "joint-stock company", "directors", "shareholder", kde nepoužívali pokročilejšie termíny vzťahujúce sa k rozvinutejšiemu štádiu kapitalizmu: "drobný obchodník", "správní rada", "akciová společnost", "akcionář", ale ostali pri starších termínoch: "kramář", "představenstvo", "společnost podílnická", "podílník".

Zdôrazňujú, že Smith bol jedným zo zakladateľov politickej ekonómie a nie ekonomickej terminológie. Ekonomické termíny preberal a ako správna tvorivá osobnosť si občas modifikoval ich význam, ktorý je však väčšinou vydedukovateľný z kontextu vety. Tieto dvojznačnosti sa objavujú pri termínoch "farmer", "land rent", kde bolo nutné interpretovať podľa kontextu, buď ako "rolník" respektíve "pozemková renta" alebo "pachtýř" a "pachtovné". Autori v záujme kontinuity terminológie občas prerývajú časovú postupnosť anachronizmami taktiež priznávajú inšpiráciu Marxom pri určitých pasážach, ktoré používal z *Bohatstva národov*. Preto termíny ako: "circulating capital", "fixed capital", "value in exchange", sú prekladané novotvarmi ako: "kapitál obíhající resp. obíhavý", "kapitál vázaný resp. upoutaný", "hodnota při směnování resp. hodnota směňovací". Takisto niektoré termíny boli zbavené určitej príznakovosti, ktorá sa u novotvarov nevyskytuje: "necessaries" - "věci nezbytné pro život", "consumable goods" - "věci pro spotřebování" sú modifikované na "životní prostředky" a "zboží spotřební".

Vývoj jazyka počas približne osemdesiatich rokov, v rozmedzí ktorých vyšli spomínané tri vydania, môžeme ilustrovať na príkladoch. V prvom vydaní je uvádzaný termín "*hromadění kapitálu*" bez ekvivalentu, v druhom sa používa ekvivalentne s pojmom "*akumulace kapitálu*", v poslednom vydaní už dominuje pojem "*akumulace kapitálu*". "*Výtěžek práce*", "*výsledek práce*" resp. "*výtěžek kapitálu*" z prvého spisu sú nahradené našim bežne užívaným "*produktom práce resp. kapitálu*", "*zaměstnání práce resp. kapitálu*" vystriedal pojem "*vynakládání práce resp. kapitálu*".

3.2. Porovnanie predslovov

V predslove k najstaršiemu vydaniu čerpá Josef Macek hlavne zo svojho spomínaného spisu *Mravní názory A. Smitha*. Opäť pripomína, že Smith nie je len národohospodár, ale aj etik a mravný filozof. Jeho význam pri popise individuálnych pohnútok porovnáva s psychologickými románmi Dostojevského, ktoré presne a detailne analyzujú pozadie a význam ľudského chovania. Znova akcentuje Smithov objav významu deľby práce pre hospodárske napredovanie. Zmieňuje sa o nutnej podmienke deľby práce, ktorá má veľký presah do sociálnych a politických vzťahov medzi občanmi a štátom. Tou nutnou podmienkou je sloboda. Sloboda práce, živností a obchodu. Zdôrazňuje Smithovu dôveru v schopnosti a prirodzenosť jednotlivca. Opakuje Smithovu domnienku, že o jednotlivca a zároveň o ostatných členov spoločnosti bude najlepšie postarané, ak im bude udelená možnosť slobodne a samostatne si zabezpečovať svoje potreby. Tu Macek ešte raz zdôrazňuje, že Smith buduje svoje hospodárske nauky, hlavne pravidlá pojednávajúce o tvorení cien a rozdeľovaní produktu práce na predpoklade, že je danej spoločnosti sloboda už vlastná. Tento bod je podľa Macka ústredným rozdielom medzi školami klasickými a socialistickými. Porovnáva optimizmus klasikov, ktorý pramení z dôvery v samočinné mechanizmy slobody a prirodzeného „řádu“, v kontraste s pesimizmom vykorisťovania a triedneho boja indikovaným socialistickými učencami.

Ani v tomto predslove nezabudol Macek akcentovať svoju evidentne obľúbenú pasáž Smithovho učenia, a to Smithovho skúmanie vplyvu veľkých korporácií na štát a sprostredkovane na celospoločenské blaho. „... jako přerostlá stálá armáda staly se (korporácie a veľkopodnikatelia) obávanými vládě, a ve mnohých případech naháněly strachu zákonodárství.“, toto do dnešnej doby aktuálne tvrdenie cituje Macek v predslove.¹²⁸ Macek

¹²⁸ Smith, A.: Blahobyť národů - vybrané kapitoly. Praha 1928, str. XII.

ilustruje posun hospodársko-politického vnímania štátu od „*směti dělat to, co druzí*“ – ideálu Smithovej doby k „*moci dělat co druzí*“ – nároku terajšiemu.¹²⁹ Tento Mackov postoj ilustruje posun vo vnímaní práva, ako súboru základných práv a ich obmedzení k právu zahŕňajúcemu pozitívne vymedzené zákony a normy. Na záver predslovu sa Macek zamýšľa nad dovtedajším vplyvom Smithovho učenia na české intelektuálne prostredie. Venuje sa najmä Karlovi Havlíčkovi a uvádza príklady ako silno bol ovplyvnený učením Smitha či po obsahovej tak po formálnej stránke. Z Havlíčkových spisov vyberá pasáže, ktoré nie sú odcitované, ale zdroj inšpirácie je nepopierateľný. Macek kritizuje izolacionistické tendencie hospodárskej politiky Rakúsko-Uhorska z prelomu storočí. Navrhuje zvrátiť tento odklon, nebrať Smithovo učenie ako spiatočnicke a znovu sa zamyslieť nad zásadami hospodárskej politiky, ktoré sú tak dobre priblížené v jeho spisoch.

V diametrálne odlišnom duchu je písaný predslov od Miroslava Šmejkal. Prístup k Smithovi a celkovo ku klasickým ekonómom je vytýčený marxisticko-leninskou tradíciou. Smith je v duchu tejto koncepcie oceňovaný ako zúrivý bojovník voči prežívajúcim feudálnym prežitkom. V duchu marxistickej periodizácie dejín kritizuje Šmejkal Smitha za to, že na jednej strane búral feudálne mýty, no na druhej strane jeho filozofia priamo nahrávala nastupujúcemu vykorisťovateľskému režimu v tomto prípade režimu kapitalistickému. Preto nazýva Šmejkal Smithove spisy bibliou pre rodiacu sa buržoáziu. Šmejkal formuluje diametrálne odlišné hodnotenia oboch hlavných diel. Dielo *Teorie mravních citů* vníma ako umiernenú kompiláciu, síce na vysokej formálnej úrovni, ale k ničomu novému nepodnecujúcu, reakcionársku a konzervatívnu. Zato *Bohatství národů* je pre Šmejkala priekopnícke, nové cesty objavujúce a hlavne je to prvý pokus o ucelený ekonomický systém.

Totožne s Mackovým predslovom vyzdvihuje hospodársku slobodu ako nutnú podmienku mechaniky Smithovho učenia. Šmejkal zdôrazňuje, že plynulým vyústením učenia o hospodárskej slobode a prirodzenom „*řáde*“ je predstava kapitalizmu ako ideálu odpovedajúcemu daným podmienkam. Obhajuje Smithovo učenie pred narážkami na jeho podlízavosť, respektíve apologetiku kapitalizmu. Šmejkal sa však kriticky stavia k historickému exkurzu, ktorý Smith popisuje v rozpätí od čias Rímskej ríše až do 18. storočia. Znovu čerpá z marxistickej periodizácie dejín, avšak prichádza s porovnaním s ďalším klasikom Davidom Ricardom. Tieto paralely budú určujúce pri štúdiu klasikov v nasledujúcich desaťročiach. Výstup odvíjajúci sa od tohto porovnania je charakteristický

¹²⁹ Smith, A.: Blahobyť národů - vybrané kapitoly. Praha 1928, str. XIV.

stotožnením Smitha ako otca zakladateľa, ktorý však nemal odvahu – respektíve vôľu – aplikovať svoj ekonomizujúci prístup na širšie okolnosti a vyvodit' z toho hospodársko-politické doporučenia. Ricardo svojim širším ekonomickým postupom lepšie zapadá do materialistických základov vládnucej marxisticko-leninskej dogmy.

Vo zvyšnej časti predslovu sa Šmejkal vracia k pojmom, ktoré klasickým ekonómom zabezpečili milosť vládnuceho režimu. Akcentuje Smithovo rozdelenie práce na produktívnu a neproduktívnu, ale hlavne povýšenie práce na jediný zdroj bohatstva. Z tohto bodu sa Šmejkal odráža k Smithovmu zaujatiu hľadáním objektívnej hodnoty, ktorú Šmejkal priamo prepojuje s prácou spotrebovanou pri výrobe daného produktu. Zmieňuje sa o pojme nadhodnota. Pravdepodobne schválne ignoruje Smithove zmienky o rozdeľovaní produktu práce, ktoré cituje napríklad Macek, keď tvrdí, že Smith si uvedomoval, že zamestnanec nemôže mať nárok na celý produkt práce, pretože inak by nebol priestor na odmenu bystrého umu, ktorý toto zamestnanie zamestnancovi pripravil a zorganizoval.¹³⁰ Takto vyložený Smith nie je nijak konfliktný i keď Šmejkal poukazuje na priehrštie omylov a chybných záverov, ktoré sú raz ideologicky podfarbené a inokedy vecné a vedecké. I cez tieto výhrady považuje Smitha za génia a veľkého národohospodára. *„Jak správné poučky, tak i omyly a rozpory Smithova učení byly živnou půdou pro další vývoj politické ekonomie. Vytvořila se svérázná situace, kdy se Smitha dovolávaly zcela rozdílné a protichůdné směry v politické ekonomii. Každý si bral ze Smitha to, co potřeboval,*¹³¹ tak sa možno nechcene respektíve ironicky podarilo Šmejkalovi vystihnúť permanentný stav vedeckej, prípadne akademickej reality.

O fúziu názorov na učenie Adama Smitha sa v doslove k poslednému vydaniu pokúša Ján Pavlík. Na rozdiel od Macka nemá povinnosť propagovať nové myšlienky uvedené v spise, ani nie je spútaný dogmou, ktorá vopred vytyčuje smer a celkové hodnotenie autora ako tomu bolo v Šmejkalovom prípade. Pavlík sa v úvode snaží o zachytenie významu Smithovho učenia v ekonómii. Pomáha si názormi dvoch síce vplyvných, ale predsa len nekonvenčných ekonómov. Najprv uvádza myšlienky Schumpetra, ktoré boli bližšie popísané pri rozbere učebníc. Tieto postoje neguje názormi M. Rothbarda, ten sa vcelku ostro stavia k problému nekonzistentnosti dvoch Smithových diel. Vyčíta Smithovi, že svoj prirodzenoprávny koncept z *Teorie mravních citů* obetoval populárnejším trendom v diele *Bohatství národů*. Pavlík Rothbardovým citátom: *„všchno, co pochází od Smitha, je nepravdivé“*,¹³² provokuje

¹³⁰ Macek, J.: Mravní názory A. Smitha. Praha 1915, str. 90.

¹³¹ Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha, SNPL 1958, str. 21.

¹³² Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha, Liberální institut 2001, str. 879.

čitateľa. Otázkou je, prečo polemizuje a cituje tento tak radikálneho „dediča“ rakúskej ekonomickej školy. Pavlík popisuje české ekonomické prostredie ako entitu otvorenú liberálnym prípadne až libertariánskym myšlienkam, preto sa snaží polemizovať s Rothbardom, aby podľa svojich slov navnadil hlavne mladých ekonómov na diela A. Smitha.

V teoretickej debata sa Pavlík ostro vymedzuje voči chápaniu smithovských pojmov ako napríklad „*přitahování*“, „*přirozená rovnost*“, „*přirozená svoboda*“, „*neviditelná ruka*“ ako výplodov predstavivosti, pomocou ktorých sme schopní uchopiť pozorované predmety, ale sami o sebe nemajú tieto pojmy skutočný odraz v realite. Pavlík odmieta tento podľa neho „*postmodernistický*“ výklad a trvá na tom, že základne Smithove pojmy patria do reálneho sveta. Za všetkých menuje zástancov tohto postoja S. Raphaela¹³³ a z domácich kruhov V. Bělohradského.¹³⁴ Pavlík naznačuje, že v Smithovom metodologicko-teoretickom dedičstve sa dajú identifikovať paralely so súčasnou vedou o komplexných systémoch alebo teóriou samoorganizácie. Samotnou kapitolou je inšpirácia fenomenológiou, ktorou očisťuje pojmy a osvetľuje základné štruktúry a determinanty procesov. Pavlík pripomína, že psychologizácia užitá v oboch hlavných Smithových spisoch je len prvým krokom k formulovaniu zjednocujúceho princípu schopného pojať po sebe nasledujúce princípy. Túto metódu identifikuje Pavlík ako teoreticko-historický prístup. Popisuje ju na kľúčových Smithových myšlienkach. Domnienku, že abstraktné princípy ako „*delba práce*“, respektíve „*neviditelná ruka*“ nie sú len konštrukty ideálneho sveta podopiera Pavlík úvahou: „*Tento proces probíhá tak, že když se za určitých empirických podmínek uplatní abstraktní, málo diferenciovaná forma dělby práce, vede to ve svých vzdálenějších důsledcích k vytváření nových empirických podmínek, které umožní, aby se dělba práce v konkrétnější formě zahrnující vyšší stupeň diferenciace.*“¹³⁵ Dejinný proces v tomto prípade Smith nevníma ako vzostup na škále kvantitatívnej ale skôr kvalitatívnej.

Pavlík poukazuje na zaujímavý druh evolucionizmu, ktorý je vlastný Smithovým spisom. Tento prístup opäť ilustruje na fenoméne delby práce a organizácie spoločnosti. Pavlík tvrdí, že v okamihu ak nastane vyššie popísaná situácia, tak proces ktorý vyvolala nesporne vedie k zániku pôvodných empirických podmienok a transformácii systému na vyšší vývinový stupeň. V závere cituje Pavlík názor Jeffreyho Habernera, ktorý sa domnieva, že smithovské

¹³³ Raphael, S.: Adam Smith. Praha, Agro 1995

¹³⁴ Bělohradský, V.: Občanská společnost. Praha, Liberální institut 1996

¹³⁵ Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha, Liberální institut 2001, str. 954.

pojatie kapitalizmu stimuluje vývoj Smithovho nestranného pozorovateľa. Tento pojem predtým Pavlík stotožňuje s Kantovým ideálom kategorického imperatívu. Tieto dva naznačené mechanizmy – teda rozvoj deľby práce a z neho odvodený rozvoj kapitalizmu a vývin nestranného pozorovateľa sa spájajú v jednotný organický celok. Tu Pavlík oceňuje, že jednotlivým uplatňovaním svojho teoreticko-historického princípu na etiku a hospodárstvo dosiahol Smith komplexnosť a univerzálnosť, pre ktorú je štúdium Smitha stále výzvou pre ekonómov.

4. Aktuálne otázky rozvíjania učenia Adama Smitha

4.1. Porovnanie moderných učebníc dejín ekonomických teórií

Najviac používané učebnice pri výučbe dejín ekonomických teórií sú učebnice zostavené kolektívom okolo profesora Sojku *Dějiny ekonomických teorií*¹³⁶ a publikácia kolektívu profesora Holmana *Dějiny ekonomického myšlení*.¹³⁷ Už letný prehľad obsahu učebníc napovie o prístupe, ktorý bude prevládať pri vysvetľovaní učenia Adam Smitha. V publikácii zostavenej prof. Sojkom sa kladie najväčší dôraz na ekonomické školy inšpirované učením J. M. Keynesa. V učebnici prof. Holmana sa naopak viac popisuje učenie inšpirované rakúskou školou medzného úžitku. Priestor dokonca dostávajú takí špecifickí ekonómovia akými sú I. Kirzner a M. Rothbard.¹³⁸

O význame učenia A. Smitha z pohľadu prof. Holmana svedčí to, že v jeho knihe je jeho náuke venovaný najväčší priestor zo všetkých ekonómov. Dokonca ani učeniu J. M. Keynesa nevenuje Holman viac pozornosti. Holman považuje Smithovo učenie za prelomové. Hovorí o ňom, ako o zakladateľovi politickej ekonómie a v istom zmysle ho považuje za najväčšiu autoritu pre ekonómov. Význam a hodnotu diela vníma v komplexnosti, celistvosti a robustnosti jeho myslenia. Obdivuje jeho schopnosti pochopiť a obsiahnuť širokú škálu procesov existujúcich v národnom hospodárstve. V kontraste s učením Davida Ricarda schvaľuje, že sa Smith nenechá unášať v oblakoch abstraktného sveta modelov a ich nereálnych predpokladov. Vždy stojí nohami na zemi a chápe dopady teórie na realitu života.

¹³⁶ Sojka, M. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*. Nakladatelství Karolinum, Praha 1999

¹³⁷ Holman, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*. C. H. Beck, Praha 2001

¹³⁸ Študenti L. Misesa počas jeho pôsobenia v Spojených štátoch. Rothbard (1926 – 1995) je považovaný za zakladateľa libertarianizmu a anarcho-kapitalizmu.

Cituje Schumpetra,¹³⁹ že v diele *Bohatstvo národov* nie je jediná analytická myšlienka. Vzhľadom na vyššie uvedené postoje to Holman uvádza len ako zaujímavosť a nemá záujem kvôli tomu degradovať jeho učenie.

Diametrálne odlišný názor je formulovaný v publikácii prof. Sojku. Autorka kapitoly o učení klasickej ekonómie Eva Kindlová nepovažuje Smithovo učenie za prelomové, ale len za ďalšiu etapu vývoja ekonomického myslenia. Nevenuje jeho učeniu špeciálnu kapitolu. Až na výnimky vykladá jeho učenie dohromady s názormi D. Ricarda. Klasikom neupiera zásluhy na odstránení chybných paradigiem ekonómie merkantilistickej, tvrdí však, že klasické učenie zanechalo obdobné množstvo omylov a paradoxov. Akcentuje silne makroekonomický pohľad klasikov a zameranie na dopady v dlhodobom období. Na rozdiel od Holmana považuje ich učenie za silne ovplyvnené duchom doby. Spomína mimoriadne zameranie na materiálnu výrobu, nahodnocovanie významu práce pri tvorbe národného produktu a koncepciu mzdového fondu.

Pri východiskách učenia A. Smitha obaja autori venujú pozornosť koncepcii prirodzeného „*řádu*“, ideálu prirodzenej slobody a filozofii D. Huma.¹⁴⁰ Týmto vplyvom sa dajú vysvetliť určité koncepcie, ktoré na Smithovom učení Kindlová kritizuje. Autorka to nepopiera a sama na to upozorňuje. Z predchodcov menujú autori vplyv Francoisa Quesnaya¹⁴¹ a Richarda Cantilona¹⁴². Holman spomína jeho kontakty na významné osobnosti tej doby: Voltaira, Turgota a Helvétia. Ani jeden z autorov sa nevenuje filozofii Bertranda Mandevilla, ktorý i keď nebol ekonóm ale prozaik, svojimi postojmi Smitha veľmi dráždil.¹⁴³ Ironický čitateľ by podotkol, že hlavnou motiváciou hlavne pri koncipovaní *Teorie mravních citů* diela bola potreba vyrovnáť sa s názormi Mandevilla. Taktiež nikto z autorov sa nevenuje Smithovmu zaujatiu antickou filozofiou, z ktorej čerpá inšpiráciu, ale zároveň kritizuje učenie jednotlivých antických škôl.

Holman robí odbočku a poznamenáva, že Smith nebol len ekonóm, ale zároveň morálny filozof, historik, sociológ a politológ. Tu si mohol pomôcť príkladom a to kontaktmi s E.

¹³⁹ Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, str. 45.

¹⁴⁰ K filozofii D. Huma vyšlo v českém preklade: Hume, D.: Zkoumání o lidském rozumu. Svoboda, Praha 1996

¹⁴¹ Hlavná práca F. Quesnaya bola *Ekonomická tabulka* z roku 1758

¹⁴² Cantillonova *Essai sur la nature de commerce en général* z roku 1755 je považovaná za najsystematickejšie dielo zaoberajúce sa ekonómiou pred A. Smithom.

¹⁴³ Bertrand Mandeville bol anglický filozof a satirik autor Bájky o včelách z roku 1705. Zobrazuje život v úli, kde prekvitajú neresti, zneužívanie a každý obyvateľ stará len o svoje záujmy. Napriek tomu spoločenstvo prekvitá. Jupiter, aby potrestal včely za neresti, urobí ich všetky čestnými. To vedie k úpadku úľa.

Burkom.¹⁴⁴ Burke Smitha obdivoval a jeho myslenie preberal a akceptoval. Preto neprekvapí, že jeho najznámejšie dielo *Úvahy o revoluci ve Francii*¹⁴⁵ má silné ekonomické korene. Aj s ich pomocou formuluje svoj odmietavý postoj k predmetu diela. Holman pripomína, že Smith nie je autorom jedného diela, ale že Bohatstvu národov predchádzala *Teorie mravních citů*. Holman sa však zaraďuje medzi ekonómov, ktorí nepovažujú Smithove učenie v tomto ohľade za konzistentné. Tvrdí, že Smith musel jednoznačne preformulovať svoje paradigmy počas obdobia od napísania *Teorie mravních citů* k Bohatstvu národov.

Spoločne s Kindlovou sa zhodujú, že hlavným záujmom Smitha bola tvorba a rast národného produktu. Otázku jeho rozdeľovania považoval za podružnú. Patrí k ekonómom, ktorí majú záujem na vytvorení čo najväčšieho produktu, na úkor hľadania spravodlivosti pri rozdeľovaní toho súčasného. Za faktory považuje množstvo pracovnej sily a jej efektivitu. Ústredným determinantom efektivity je deľba práce, ktorú je možno dosiahnuť len na dostatočne veľkom vnútornom trhu. Holman oceňuje Smithov dynamický postoj a dáva ho do kontrastu so statikou, v ktorej ustrnuli jeho nasledovníci. Na tomto mieste sa obidvaja autori dostávajú k podobenstvu, ktoré zabezpečilo Smithovi nesmrteľnosť a zároveň jeho učenie trivializovalo na tento jediný príklad. Dostávame sa k neviditeľnej ruke trhu. Kindlová ju vníma ako pokus o zmierenie dvoch vylučujúcich sa axiómou. Prvý postuluje, že *hospodárska činnosť je nejefektívnejšia pouze ve společnostech svobodných a samostatných jedinců*.¹⁴⁶ Podľa druhej zásady, *lze mnohotvárně individuální potřeby uspokojovat nejvyšší možnou měrou pouze s pomocí dělby práce*.¹⁴⁷ Neviditeľná ruka v tomto prípade prepája obidva axiómy do systému slobodného trhového hospodárstva.

Holman chápe neviditeľnú ruku ako prítlačlivú myšlienku *harmonie individuálního a společenského zájmu*, ktorá stelesňuje *soulad mezi vlastním zájmem jednotlivce a zájmem společnosti*.¹⁴⁸ Neviditeľná ruka tak umožňuje efektívne alokovať talenty do služieb a tovarov, ktoré sú na trhu zamieňané za iné tovary a služby do ktorých boli alokované talenty iného jedinca. Podotýka, že táto synergia je možná bez prinútenia štátu. Avšak odmieta ponímanie Smitha ako bezbrehého ekonomického liberála. Tvrdí, že Smith netrivializuje úlohu štátu len na známy príklad nočného strážnika. Smithov systém prirodzenej slobody má

¹⁴⁴ Edmund Burke bol írsky filozof, štátnik a teoretik politiky a zakladateľ konzervativizmu. Preslávil sa dielom *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku* z roku 1790. Z histórie je známe jeho vedenie parlamentnej obžaloby v procese s Warrenom Hastingsom bývalým prvým guvernérom v Bengálska.

¹⁴⁵ Burke, E.: *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno, CDK 1997

¹⁴⁶ Sojka, M. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*, str. 30.

¹⁴⁷ Sojka, M. a kol.: *Dějiny ekonomických teorií*, str. 30.

¹⁴⁸ Holman, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*, str. 47

v sebe zabudované určité inštitúcie, ktoré majú zabezpečovať spravodlivosť na trhu. Predovšetkým myslí na ochranu spotrebiteľov a úkony nutné k udržaniu bezpečnosti štátu. Vykonávateľom tejto spravodlivosti má byť jednoznačne štát a nie nejaká súkromná inštitúcia.

Ďalej autori rozoberajú Smithove učenie po jednotlivých trhoch – trh produktov, trh kapitálu, trh práce. Tieto časti učenia sú v oveľa väčšej miere kontroverzné a boli preberané rôznymi ekonomickými školami, ktoré z nich odvodzovali diametrálne odlišné závery. Obidvaja zhodne popisujú Smithovu snahu odlišiť vnútornú hodnotu daného statku od výmennej hodnoty určenej trhom. Vnútorná hodnota je pre neho inherentná a je daná povahou statku. Smith to formuluje na ďalšom známom parodoxe hodnoty vody a diamantu. Holman tento prístup považuje za zásadný metodologický omyl a jednu z najchybnejších ekonomických predstáv. Kritizuje ho z pozície školy medzného úžitku. Ironicky sa pozastavuje nad tým ako je možné, že tento omyl mohol ovplyvniť toľko ekonómov. Za všetkých menuje D. Ricarda, J. S. Milla a K. Marxa.

Toto rozdelenie hodnoty na dve zložky prirodzene ústi do cenovej teórie. Tu taktiež Smith rozlišuje ceny dve. Cenu prirodzenú, ktorú neskôr stotožňuje s cenou nákladov a cenu tržnú. Smith pripúšťa možnosť odchýlky trhovej ceny od ceny prirodzenej. Holman však poznamenáva, že v duchu prirodzeného „řádu“ bol Smith presvedčený, že cena trhovú musí konvergovať k cene prirodzenej. Smith popisuje verbálne tvorbu ceny a mechanizmus vzájomnej konverencie. Jeho úvahy však obsahujú špecifický predpoklad konštantných výrobných nákladov. Obidvaja autori si pomáhajú zobrazením vzťahov pomocou obrázkov, ktoré sú však výrazne odlišné. Správne obaja poznamenávajú, že vo vtedajšej dobe ešte nikto takéto formálne vyjadrenia a zápisy nerobil.

Dostávame sa k ďalšiemu provokujúcemu miestu v Smithovom učení, kde Smith hľadá determinanty rovnovážnej ceny a nachádza ich v nákladoch. Uvádza tu ďalší z jeho známych príkladov a to príklad s lovcami jeleňov a bobrov. Kindlová tento príklad považuje za Smithovu teóriu pracovnej hodnoty, avšak spomína problém ideologického zafarbenia tohto pojmu. Na triviálnom príklade ukazuje nezmyselnosť tohto názoru. Dodáva však, že aj sám Smith si uvedomoval chyby, a preto odsunul platnosť teórie založenej na tomto príklade do doby prehistorickej. Holman striktné nesúhlasí, že by sa jednalo o teóriu pracovnej hodnoty. Cituje Smitha, že *vyžaduje ulovení bobra obvykle dvojnásobnou práci než ulovení jelena, měl*

*by se bobr přirozeně směňovat za dva jeleny.*¹⁴⁹ Akcentuje slová „*měl by se bobr přirozeně směňovat*“, ktoré chápe analyticky a nie eticky. Argumentuje, že iba pri cene v tomto pomere sa jednotlivým aktérom oplatí využívať trh. Vysvetľuje si Smithov príklad tak, že len tento výmenný pomer je dlhodobu udržateľný. Tento postoj podľa Holmana nevysvetľuje tvorbu a pôvod prirodzenej ceny, iba prispôsobovanie trhovej ceny cene prirodzenej. Pri vysvetľovaní prirodzenej ceny si pomáha nákladovou teóriou, ktorú spomína aj Kindlová. Tu však Holman aj Kindlová vyčítajú Smithovi vágnosť, keď za determinanty prirodzenej ceny považuje prirodzenú výšku miezd, prirodzenú mieru zisku, prirodzený výnos z renty. Obaja spomínajú známy problém klasickej teórie a to vysvetľovanie cien cenami. Holman tvrdí, že kľúč k pochopeniu nákladovej teórie leží paradoxne v teórii rozdeľovania, o ktorej rozpracovanie neprejavoval Smith veľký záujem.

Spoločne mu vyčítajú, že k vysvetľovaniu výšky miezd, ziskov a rent pristupuje oddelenými teóriami, tým pádom sa mu nedarí formulovať elementárne závislosti medzi mzdou, ziskom a rentami. Teóriu rozdeľovania začína Kindlová paradoxným poznatkom. Pomocou formalizácie ukazuje, že reálny čistý zisk, ktorý v Smithovom učení odpovedá prirodzenej miere zisku, je konštanta zostatková. Tým pádom si Smith odporuje, zároveň nie je schopný zodpovedať otázku, na ktorú odkazuje aj Holman a to aká miera zisku ešte kapitalistu motivuje k akumulácii kapitálu a vytváraniu mzdového fondu. Holman na druhú stranu so Smithom súhlasí v tom, že nepovažoval zisk za nemorálny, ale naopak za oprávnený nárok kapitalistu na odmenu. Zároveň hájil kapitálotvornú vrstvu tým, že vytváraním mzdového fondu živia pracovnú silu. Smith mal obavy z klesajúcej miery investičných príležitostí. V tomto bol vzorom pre Ricardovu teóriu klesajúcich výnosov z kapitálu. Holman však pripomína, že Smith nebol až taký pesimista ako jeho nasledovníci Malthus s Ricardom a neobával sa o pokrok v poľnohospodárstve, ktorý ich tak veľmi znepokojoval.

Určovanie výšky miezd pôsobí na súčasníka trochu komicky a drasticky. Pojmy ako existenčné minimum, mzdový fond sa javia historicky mierne dehonestujúce. To je vlastne aj bod Smithovho učenia, na ktorý poukazuje Kindlová, keď kritizuje silnú dobovosť klasickej teórie. Výška mzdy je determinovaná existenčným minimom, to je brané ako fyzické minimum potrebné pre prežitie a reprodukciu pracovnej sily v jej biologickej forme. Odôvodňoval to malým počtom kapitalistov na jednej strane a veľkou masou na strane druhej. Adaptácia v prípade, že mzda určená trhom nie je totožná s existenčným minimom, prebieha

¹⁴⁹ Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, str. 55.

pomocou zväčšenia respektíve zmenšenia sa množiny ponúkajúcej pracovnú silu. Táto mechanika aplikovaná na ľudstvo už hraničí s čiernym humorom a odporuje súčasným poznatkom, ktoré tvrdia, že rozmnožovanie populácie je nezávislé na bohatstve. Holman však pripomína, že Smith bol miernym optimistom a veril, že trhová mzda môže byť dlhú dobu nad existenčným minimom. Táto situácia môže nastať, ak akumulácia kapitálu dlhodobo predbieha rast populácie a umožňuje tak rast mzdy.

Autori skratkovito popisujú ďalšie prínosy Smithovho učenia. Kindlová zdôrazňuje základ, ktorý položil Smith v teórii zahraničného obchodu. Zastával teóriu absolútnych výhod, ktorú neskôr Ricardo zmiernil, keď formuloval a rozpracoval svoju teóriu komparatívnych výhod. Holman sa zmieňuje o jeho paradoxnom postoji k peniazom. Smith na jednej strane pokladal peniaze za plnohodnotné s vnútornou hodnotou, zároveň však odmietal kvantifikácie veličín v peniazoch. Ďalej mu priznáva autorstvo *saving is spending* teorému,¹⁵⁰ ktoré dáva do kontrastu s učením niektorých ekonomických škôl. Vyčíta Smithovi rozdeľovanie práce na produktívnu a neproduktívnu. Holman pred záverom zaraďuje ešte jednu kapitolu, ktorej zmysel je v očistení a vysvetlení Smithovho učenia od niektorých prvkov, ktoré Holman považuje za zle vysvetľované a preberané. Zaoberá sa piatou kapitolou prvej knihy. Táto kapitola je podľa Holmana náročná na pochopenie a často nesprávne interpretovaná. Opäť bráni učenie Smitha a odmieta zmienky o formulovaní teórie pracovnej hodnoty v jeho učení. Uznáva síce, že Smith v tejto kapitole vyzdvihuje prácu nad iné statky a procesy, ale tvrdí, že je to len z dôvodu Smithovho zaujatia hľadaním objektívnej jednotky, ktorou by mohli byť merané výstupy národného hospodárstva v rôznom čase.

Holman v závere opäť oceňuje učenie A. Smitha. Tvrdí, že napriek tomu, že obsahuje aj mylné koncepcie, inšpirovalo ekonomické myslenie správnym smerom. Kladie do kontrastu všeobecnú múdrosť a univerzálnosť *Bohatstva národov* so súčasnými analyticky presnými, avšak od reality odtrhnutými matematickými modelmi a formalizáciami. Obdivuje komplexnosť Smithových poznatkov presahujúcich rámec ekonómie a považuje ho za posledného univerzálneho vzdelanca.

Kindlová je k významu učenia A. Smitha a ostatných klasikov kritickejšia. Tvrdí, že klasické učenie muselo ustúpiť nastupujúcim myšlienkovým prúdom, lebo nemalo pre svoje všeobecné tvrdenia patričnú mikroekonomickú základňu. Za ďalší dôvod považuje všeobecný odklon od

¹⁵⁰ *saving is spending* teorém tvrdí, že rast miery úspor sa nemože viesť k zníženiu agregovaného dopytu. Rozpracovaný najmä J. B. Sayom

filozofie prirodzeného „*řádu*“, opustenie verbálních a deduktívnych metód a prechod k formalizovanému a matematizovanému mysleniu. Autorka zdôrazňuje, že faktory, ktoré považujú klasici za zdroje národného produktu sú len vstupnými premennými potenciálneho národného produktu. Za skutočné determinanty osobne považuje mieru úspor, sklon k investíciám, dopyt po práci, očakávanú výšku daní atď.. U klasikov jej chýba teória spotrebiteľa, ktorá by zohľadnila jeho rozpočtové obmedzenia, taktiež kritizuje prehliadanie nestability v krátkom období. Klasicizmus ako celok považuje v podstate za mŕtve učenie, ktorého jednotlivé postuláty sú čiastočne preberané, modifikované a oživované v iných ekonomických školách. Preto A. Smithovi nekladie také zásluhy ako Holman a neumiestňuje ho na pomyselný piedestál medzi ekonómami.

4.2. Filozofické a kontextuálne uchopenie Smitha modernými ekonómami

Už pri hrubom náčrte obsahu a formy tejto bakalárskej práce sa jasne vyformovali dva protichodné prístupy, ktorými bolo možné danú tému obsiahnuť. Jeden prístup kládol dôraz na slovné spojenie „české ekonomické“, tak indukoval postup, ktorý by chronologicky vyhľadal a interpretoval všetky zmienky o Adamovi Smithovi a jeho učení. Prednosť tohto prístupu by bola v jeho presnosti, ľahkej preukázateľnosti tvrdení a v chronologickej konzistentnosti. Nevýhoda je v repetitívnosti, ktorá by sa pri tomto postupe nutne objavila. Ďalší protiargument je, že týmto by nebolo možné obsiahnuť a pomenovať všeobecné trendy a spoločné znaky, ktoré sa pri štúdiu A. Smitha danom historickom období vyskytovali. Druhý prístup je negáciou prvého zameriava sa na akceptáciu a percepciu jeho učenia v širšom pohľade. Zaoberá sa dopadom a interpretáciou hlavných myšlienok, všima si historické nálady a širšie súvislosti, ktoré mali na ich skúmanie vplyv. Nevýhodou druhého postupu je, že jeho závery sú ľahšie napadnuteľné, vplyv „*ducha doby*“ sa nemusí zhodovať s reálnym skúmaním odkazu A. Smitha a samozrejme je narušená chronologická postupnosť. Na začiatku som nedokázal odhadnúť, ktorá z dvoch variant by bola korektnejšia a menej zmätočná. Z tohto dôvodu som toto rozhodnutie nechal v duchu Smithovho odkazu na „*spontánny samovývoj*“.

Prvá kapitola určila základné témy Smithovho učenia, ktoré boli ďalej relevantné a. Vybrala a pomenovala mnohé pálčivé a diskutované hľadiská z jeho odkazu. V týchto počiatkových fázach sa ukázalo efektívnejšie postupovať chronologicky cez všetky významné osobnosti ekonomického myslenia. V dobe po druhej svetovej vojne bolo Smithovo skúmanie ohraničené všeobecnou marxisticko-leninskou náukou. Preto bolo lepšie uchopiť toto obdobie

druhou variantou a skúmať všeobecné chápanie Smitha. Otázkou bolo ako sa postaviť k obdobiu porevolučného vývoja. Medzi svetovými ekonómami, ktorých myšlienky sa preberali medzi prvými, Smith chýbal. Praktické dôvody viedli k tomu, že sa prvotne preberali a uchopovali hospodárske a ekonomické postoje praktickejších a dobovo aktuálnejších ekonómov ako Friedman a Hayek. Mnohé obsiahlejšie polemiky o popisujúce myslenie svetových ekonómov, zdedili ideologickú predpojatosť minulého režimu, diametrálne sa však zmenili ideologické axiómy a ich „otcovia zakladatelia“.¹⁵¹ Z tohto dôvodu som vypustil určité publikácie (učebnice a skriptá), ktorých myšlienky sa prekrývajú s dvoma hlavnými publikáciami ktorým som venoval väčšiu pozornosť.¹⁵²

V centre pozornosti ostali publikácie autorov sústrediacich sa na širšie súvislosti Smithovho učenia, na jeho ukotvenie vo filozofickom rámci a na interpretáciu najdôležitejších ideí. Kniha Tomáša Sedláčka *Ekonomie dobra a zla*¹⁵³ zožala paradoxne väčší úspech v mimoakademickej sfére, no čo do prístupu k Smithovi obsahuje viacero podnetných formulácií a postojov. Tento prístup porovnávam a konfrontujem s prácami Jána Pavlíka, ktorý sa dlhodobo a systematicky venuje Smithovmu odkazu. Sedláček v kontraste s ustáleným výkladom považuje za zakladateľa ekonómie nie Smitha, Turgota alebo Cantillona, ale filozofa a satirika Bernarda Mandevilla.¹⁵⁴ Dokonca tvrdí, že súčasná koncepcia „neviditeľnej ruky“, tak ako s ňou operuje moderná ekonómia nie je „neviditeľnou rukou“ A. Smitha, ale Mandevillovým dedičstvom. To z dôvodu, že moderná ekonómia pretrhala svoje moralistické korene, keď sa vydala pozitivistickou cestou a normatívne a morálne úvahy odsunula mimo svoj záujem. Sedláček podrobne približuje Mandevillovú *Bájkou o včelách*,¹⁵⁵ sústreďuje sa na Mandevillov názor, že nerest' a necnosť sú hnacím motorom pre väčší spoločenský blahobyt. Toto spoločenské usporiadanie bez problémov fungovalo, kým na včely neprišla katastrofa a nezačali sa správať cnostne. Vymizlo mnoho potrieb a zamestnaní, ktoré ich uspokojovali. V celkovom kontexte úl živoril a vyhynula veľká časť včelej populácie. Sedláček celý problém rieši analyticky pojmom *nedostatočnej efektívnej „poptávky“*, Mandevill v jeho podaní tak čiastočne vyznieva ako kryptokeynesián.

¹⁵¹ Typickým príkladom takejto polemiky je selektívny prístup, ktorý na myslení W. Euckena aplikuje Šíma v: Šíma, J.: Ordoliberalní řád proti „magii“ moderních národohospodářů. Praha, Liberální institut 2003, na tento postup reaguje Adam Geršl v: Geršl, A.: Liberalismus, německý ordoliberalismus a hospodářská politika: replika Josefu Šimovi. Merit Research Working ePaper 9/2006

¹⁵² Sojka, M. a kol.: Dějiny ekonomických teorií. Nakladatelství Karolinum, Praha 1999, Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení. C. H. Beck, Praha 2001

¹⁵³ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha, 65. pole 2009

¹⁵⁴ *Ibid.*, str. 154.

¹⁵⁵ Mandeville, B.: *The Fable of the Bees or Private Vices Made Public Benefits*. 1714

Sedláček je jedným z mála, ktorý spomínajú Smithovu skoro až posadnutosť Mandevillom, tá sa prejavuje najmä v jeho prvom veľkom diele. Samotného Smitha uvádza etymologickou analýzou jeho mena. Pripomína, že Adam je meno prvého človeka a Smith by mohol pri spätnom preklade do hebrejčiny byť preložený ako Kain. Toto britké prirovnanie presne naznačuje akým štýlom Sedláček ku Smithovi pristupuje, kľúčové je jeho porovnanie s Kainom. Najmä v tomto bode je najviditeľnejší rozpor jeho pohľadu s prístupom Pavlíkovím. Sedláček jednak podobnosťou s Kainom indukuje imanentnú amorálnosť respektíve ignorovanie morálky ekonomickou vedou. To aj sám zdôrazňuje na mnohých miestach, keď sa dotýka modernej ekonómie. Ďalej však píše, že Smith sa dištancoval od snáh previesť celé konanie na jedného menovateľa – egoizmus. Vcelku presným plastickým výkladom sprostredkováva Smithovo zaujatie antickými filozofickými školami, možno však preceňuje Smithovu akceptáciu stoickej filozofie. Stoická filozofia je pre Smitha dôležitá, lebo na jej základoch postavil svoj koncept „*nestranného pozorovateľa*“, oprostého od emocionálnych výkyvov. Stoikov napáda pre ich nezáujem, malomyseľnosť a nekonštruktívnosť a prechádza k morálnemu učeniu Hutchensona inšpirovanému sebaláskou. V tomto bode Sedláček formuluje najproblematickejšie tvrdenie kapitoly venovanej Smithovi, ktoré je obsiahnuté aj v jeho etymologickej hračke. Tvrdí, že Smith si situáciu uľahčil tichým predefinovaním hriechu v cnosť.¹⁵⁶ „*Adam Smith však sebalásku za neřest nepovažuje. Sebalásku přejmenovává na sebezájem a oba termíny libovolně zaměňuje*“, ďalej píše: „*od učitele mravů je to překvapující postup, můžeme se jen divit, jak mohl Smith mlčky předefinovat neřest na ctnost bez patřičného diskursu.*“¹⁵⁷ Sedláček si neuvedomuje, že Smith nerozlišoval len dve kategórie jednania – cnostné a nerestné. V samotnej *Teorii mravních citů*, uvádza Smith tri kategórie: cnostné, necnostné a správanie, ktoré nemôže byť nikdy schválené ako cnostné, ale zároveň je pre jedinca a pre spoločnosť prospešné.¹⁵⁸ Do tejto tretej kategórie patrí ním rozoberaný fenomén sebalásky respektíve sebazáujem. Preto je zrejmé, že sa nejedná o žiadny Smithov intelektuálny úskok. Ak by Sedláček upriamil pozornosť na tento fakt, potom by nemohol písať, že: „*jisté zůstává jen to, že otec ekonomie dal mladému oboru do vínku velice rozporuplný, nejasný a nejednoznačný pohled.*“¹⁵⁹ Je paradoxné, že Sedláček, ktorý s pomedzi ekonómov vyniká nadpriemernými znalosťami filozofie, nevezal pri písaní tejto kapitoly na vedomie jeden zo základných postulátov antickej

¹⁵⁶ *Tiché předefinování hříchu v cnost* názov podkapitoly v: Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha, 65. pole 2009, str. 167.

¹⁵⁷ *Ibid.*, str. 168.

¹⁵⁸ Porovnaj s doslovom Pavlíka v: Smith, A.: *Teorie mravních citů*. Praha, Liberální institut 2005,

¹⁵⁹ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha, 65. pole 2009, str. 169.

filozofie – postulát strednosti.¹⁶⁰ Tento postup je u Smitha často používaný a vystopovateľný. Z tohto podľadu, nie je teda definovanie pojmu sebalásky do stredy medzi dva póly – cnostného a nerestného správania žiadnym úskokom, ale ďalším potvrdením Smithovej filozofickej konzistentnosti. Zároveň je povýšenie sebalásky na jeden z ústredných princípov fungovania spoločnosti, len ďalším potvrdením inšpirácie postulátom strednosti. Ten okrem iného indukuje, že celok respektíve systém môže veľmi ťažko fungovať ak jeho fundamentálne základy tvoria extrémne situácie a postoje, v našom prípade Mandevillov nerestný úľ a jeho protiklad, ktorý by sme mohli pomenovať ako *Božie kráľovstvo na Zemi*.¹⁶¹ Po prijatí takéhoto výkladu je ťažko pochopiteľné ako mohol problém údajnej nekonzistentnosti A. Smitha získať tak veľkú popularitu. Do tábora prívržencov tohto postoja patrí aj Sedláček. O Bohatstve národov píše „*na tomto místě morální otázky (Smith) vůbec neřeší a nezabývá se ani tím, jak člověk ve společnosti funguje mimo hájemství obchodního styku. ...Oproti tomu lidská bytost v knize Teorie mravních citů vypadá zcela jinak. Řídicím principem jednání je laskavá benevolence. ...Místy jako by Smith konfrontoval sám sebe a jako by jedna kniha zpochybňovala druhou.*“¹⁶² Tento postoj je paradoxný, keďže sám Smith považoval *Bohatstvo národov* za doplnok a pokračovanie k *Teorii mravních citů*. Otázkou zostáva, ako vysvetliť tak markantný rozpor medzi britkou analýzou Smithových východísk a postojov, s tak laxným a sprofanovaným názorom o vzájomnej negácii dvoch hlavných Smithových spisov. Priestor bakalárskej práce nie je určený na špekulácie a dohady, no ja si jednu – prvú a poslednú – dovoľm. V celej Sedláčkovej knihe je evidentná myšlienka vyprofilovať sa a voči modernej ekonómii. Toto snaženie prináša na mnohých miestach výsledky, keď pomenúva a odhaľuje slabiny modernej ekonómie. Čo sa týka reflexie učenia A. Smitha v modernej ekonómii, myslím si, že Sedláček k nej pristupuje apriórne a predpojato, keď sa snaží ukázať, že súčasní ekonómovia vnímajú Smitha len v kontexte egoistickej „*neviditeľnej ruky*“. Pripomínaním morálky a vnútornej rozpornosti Smitha, akoby chcel zabrániť jeho privlastneniu ekonómami vychádzajúcimi zo striktno liberálnych až libertariánskych pozícií. Toto je však vykopávanie otvorených dverí, pretože tieto prúdy nie sú schopné pojať Smithovo učenie kvôli jeho komplexnosti a maximálne môžu vstrebať čiastkové a separátne idey podobne ako ich predchodcovia z minulého režimu.

¹⁶⁰ Metóda vlastná najmä Aristotelovi a Platónovi, ktorá hľadá odpovede na otázky a riešenie problémov v strede medzi dvoma extrémnymi možnosťami riešenia. Smith v tomto antickom duchu definuje mnohé pojmy, napríklad odvaha je umiestnená do stredy medzi zbabelosť a ochotu obetovať sa pre vyšší princíp.

¹⁶¹ Trochu prízemnejším slovníkom by stačilo poukázať na druhú časť Mandevillovej básne, keď sa včely stali čistými a cnostnými. V tomto kontexte je Smithov antiradikalizmus po skúsenostiach s režimami 20. storočia, ktoré sa často blížili druhej extrémnej polohe dôležitým dedičstvom.

¹⁶² Ibid., str. 170.

Avšak v českém ekonomickom myslení existujú aj prúdy publikujúce komplexné filozoficko-ekonomické štúdie Smithovho myslenia. Medzi najznámejších patrí, už spomínaný Ján Pavlík pohybujúci sa na tomto filozoficko-ekonomickom rozhraní. Pavlíkov prístup k Smithovi už bol priblížený v porovnaní predpokladov, teraz by som sa sústredil na jeden špecifický problém a to destigmatizáciu G. W. F. Hegela. Popper a Hayek označením Hegela za protototalitára odrádzovali ekonómov od preberania a bližšieho skúmania učenia G. W. F. Hegela. Hlavne Hayekov postoj ostro formulovaný v knihe *Kontrarevoluce vědy*¹⁶³ v kontexte s jeho obľúbenosťou v porevolučných rokoch spôsobil nezaujem o možnosti, ktoré sa štúdiom Hegela v komparácii k učeniu Smitha ponúkajú. Na druhej strane ešte doznieva marxistická tradícia, podľa ktorej výkladu bol Hegel braný, len ako jeden z predchodcov a zdrojov Marxa respektíve marxizmu. Aj v tejto oblasti je viditeľné zaostávanie českého ekonomického myslenia za svetovými trendmi. V západnom ekonomickom myslení sú štúdie popisujúce paralely medzi Smithom a Hayekom všeobecne známe.

Toto omeškanie dobieha Pavlík a jeho žiak Krištofóry vo svojich prácach.¹⁶⁴ Preto nie je prekvapujúce, že v doslovoch k vydaniam Smithových spisov v českom preklade sú uvedené Hegelove citáty na začiatkoch kapitol. Obsahová stránka je však ešte zaujímavejšia. Ako uvádza Kryštofóry, Hegel Smithovo učenie poznal a odvolával sa na neho, dokazujú to prednášky popisujúce deľbu práce a manufaktúrnú produkciu, tam sa objavuje Smithov populárny príklad s manufaktúrou na špendlíky. V inej rovine Krištofóry porovnáva prijímanie Hegelových myšlienok a tvrdí: „...jeho filozofia nie je ničím násilným, je v istom zmysle spontánna, lebo Hegel vlastne nepridal k filozofii nič, čo by v nej už nebolo pred ním, iba v nej objavil systém a zachytil ho.“¹⁶⁵ Takúto charakteristiku kladie do kontrastu s názorom popularizovaným najmä Schumpetrom, ktorý už bol uvedený, že Smithovo dielo neobsahuje jedinú novú respektíve analytickú myšlienku. To považuje naopak za veľké plus, že obidvaja autori nepotrebovali vo svojich učeniach nič pridávať iba zachytili, čo existovalo už pred nimi a vylúčili neudržateľné časti. Práve vďaka týmto syntetizátorským schopnostiam sú Hegel a Smith veľkými autoritami vo svojich odboroch. V tomto zmysle je zaujímavá ďalšia paralela, vychádzajúc z akceptácie Hegelovej myšlienky skúmania dejín filozofie v historickom kontexte zrodu, vývinu a zakončenia. Po aplikovaní a uznaní tohto prístupu aj

¹⁶³ von Hayek, F.: *Kontrarevoluce vědy*. Praha, Liberální institut 1995

¹⁶⁴ Pavlík hlavne v doslovoch k vydaniam diel *Bohatství národů a Teorie mravních citů* a v: Pavlík, J.: Adam Smith a metodologické otázky poznání spontánního řádu tržního hospodářství. str. 21-54. in: *Acta Oeconomica Pragensia*. Praha, VŠE 2001, č. 7. Kryštofóry v diplomovej práci: Krištofóry, T.: *Neviditelná ruka trhu: Adam Smith a G. W. F. Hegel – diplomová práce*. VŠE 2009

¹⁶⁵ Krištofóry, T.: *Neviditelná ruka trhu: Adam Smith a G. W. F. Hegel – diplomová práce*. VŠE 2009, str. 24.

v ekonómii musí byť A. Smith uznaný za definitívneho zakladateľa ekonómie, práve kvôli svojmu prvému systematickému dielu. Hegelovi musí byť z toho istého dôvodu prisúdený titul zavŕšiteľ filozofie.¹⁶⁶

Blízkosť teoreticko-historickej metódy s vlastnou Hegelovou filozofiou, ktorú pri štúdiu Smitha postuluje Pavlík je najlepšie dokumentovaná nasledujúcimi citátmi: „*V tomto smyslu lze říci, že božská prozřetelnost se chová vůči světu a jeho dění jako absolutní lest. Bůh lidem nepřekáží v jejich zvláštních zájmech a vášních, ale k čemu přitom dochází, je uskutečnění jeho záměrů, a to je něco docela jiného, než o co šlo těm, jichž při tom používá.*“¹⁶⁷ A neskúsený čitateľ nevie, či práve čítal úryvok zo Smitha alebo Hegela. „*Neviditeľná ruka*“ v Hegelovej filozofii evidentne našla svoju ekvivalentnú formu v pojme „*absolutní lest*“, pomocou nej je možné uchopiť a pochopiť na prvý pohľad chaotický dejinný proces, ktorý je základom skúmania a inšpirácie jak vo filozofii Hegela tak Smitha. Krištofóry sa vracia k paralelám v kontexte Hegelovho objavu „*uchovávajúceho zrušenia*“ (aufhebung), dáva do pozornosti, že podobná vec je prítomná už u Smitha. Dáva na zváženie či takéto uchovávajúce zrušenie protikladov, ktoré predchádzali terajšiemu poznaniu, nie je prítomné pri Smithovom vyrovnaní sa s náukou fyziokratickou a merkanitilisticou.¹⁶⁸ Na druhú stranu podobný fenomén registruje u Hegela, keď opisuje jeho vnímanie škótskej klasickej filozofie. O nej sa Hegel na viacerých miestach vyjadruje s dešpektom, keď tvrdí, že: „*je to populární filosofie, která si osobuje velké právo vyhledávat v člověku, v jeho vědomí, pramen toho, co je vůbec pro něj závazné.*“¹⁶⁹ Na druhej strane o škótskych klasických filozofoch hovorí: „*obecnou představou jejich principu je zdravý lidský rozum, k němu přidali sklony k dobru, sympatii a mravní smysl. Vycházejíce z těchto zásad, napsali výborné etické spisy.*“¹⁷⁰ Ilustratívnejšie vyjadrenie princípu „*uchovávajúceho zrušenia*“ už asi ani popísať nejde.

Pavlíkov postoj k metodologickými otázkam štúdia A. Smitha spočíva hlavne v odmietnutí relativizácie teoreticko-historickej metódy. Nesúhlasí s Rafaelom,¹⁷¹ ktorý preberá staršie konvencie o tom, že je to prístup „*historie vpomáhající si domněnkami,*“ ten sugeruje myšlienku, že „*Smith si některé ze svých údajů vymyslíl a výsledek nazval dějinami.*“¹⁷² „*Je to*

¹⁶⁶ Por.: Krištofóry, T.: Neviditeľná ruka trhu: Adam Smith a G. W. F. Hegel – diplomová práca. VŠE 2009, str. 24

¹⁶⁷ Hegel, G. H. W.: Malá logika. Praha, Svoboda 1992, § 209.

¹⁶⁸ Krištofóry, T.: Neviditeľná ruka trhu: Adam Smith a G. W. F. Hegel – diplomová práca. VŠE 2009, str. 29.

¹⁶⁹ Hegel, G. W. F.: Dějiny filosofie III. Praha, Academia 1974, str. 355-6.

¹⁷⁰ Hegel, G. W. F.: Dějiny filosofie III. Praha, Academia 1974, str. 356.

¹⁷¹ Raphael, D.: Adam Smith. Praha, Argo 1995

¹⁷² Smith, A.: Teorie mravních citů. Praha, Liberální institut 2005, str. 422.

*zajímavá podívaná jak (v ekonomickém systému) všechny souvislosti působí zpětně, jak se seskupují zvláštní sféry, jak mají vplyv na jiné a od nich se jim dostává podpory nebo zbraňování. Toto vzájemné spojenectví, v něž zprvu nevěříme, protože všechno se zdá ponecháno libovůli jednotlivce, je pozoruhodné a má podobnost s planetárním systémem, který ukazuje oku vždycky jenom nepravidelné pohyby, ale jehož zákony přesto mohou být poznány,*¹⁷³ tento citát z Hegela slúži Pavlíkovi ako jeden z argumentov potvrdzujúci jeho názor. Podľa Pavlíka Hegelovo učenie definitívne zodpovedalo na otázky o oprávnenosti a adekvátnosti užitia teoreticko-historického prístupu v ekonómii. Tento spôsob, jeho dynamickosť, univerzálnosť a paralelnosť s modernými systematickými prístupmi nemôže byť podľa Pavlíka vykladaný relativisticky a oklieštene. Týmto odvolaním sa na Hegela a jeho filozofiu, Pavlík opäť podopiera a upevňuje svoj výklad Smithovej „*neviditeľnej ruky*“, ktorá je najčastejším terčom relativistických prístupov.

Záver

V tejto práci som sa snažil zachytiť dopad učenia A. Smitha v českom ekonomickom myslení. V prvej kapitole sa postupne vyprofilovali dva hlavné myšlienkové prístupy k A. Smithovi, prvý ešte stavia na klasickej liberálnej tradícii a jeho učenie prijíma komplexne. Kritickejšie sa stavia k formuláciám, ktoré boli napádané a prepracované hlavne Smithovými nasledovníkmi a rakúskou školou marginalizmu. Do tejto skupiny môžeme zaradiť hlavne F. Riegra a čiastočne J. Kaizla a A. Bráfa. Títo autori vnímali pozitívne principiálne postoje, ktoré vytýčil A. Smith a myšlienkovy majú blízko ku klasickej liberálnej škole. Na Smithovi vnímajú kriticky hlavne rozdeľovanie práce na produktívnu a neproduktívnu, taktiež sa vyhradzujú voči určitým zmienkam, ktoré by mohli indukovať pracovnú teóriu hodnoty. Naopak zdôrazňujú Smithove myšlienky týkajúce sa schvaľovania vlastného záujmu a jeho kladný odraz na celospoločenskom prospechu. Podobne ako Smith, sa kriticky ohradzujú proti izolacionistickým, ochranárskym a nacionalistickým tendenciám, ktoré sa postupom 19. storočia začali v ekonómii výraznejšie profilovať a presadzovať.

Druhý prúd je voči Smithovi kritický a plasticky ilustruje odklon ekonomického myslenia od liberálnych postojov a ideálov. Tento odklon je plne v rámci všeobecného posunu spoločenskej atmosféry, od ideálov slobody a voľnosti v otázkach politicko-ekonomických, k ideálom solidarity a rovnosti hlavne v otázkach materiálnych. Tento prúd si viac všíma

¹⁷³ Hegel, G. W. F.: Základy filozofie práva. Praha, Academia 1992

podmienky, v ktorých sa ocitla, v tom čase rastúca množina známa ako robotnícka trieda. Dobové české ekonomické prostredie je však špecifické v tom, že mnoho autorov odmietalo Smithovo myslenie ako neudržateľné a nespravodlivé, no na druhej strane apriórne odmietali učenie inšpirované K. Marxom. Medzi týchto autorov patrí hlavne L. Chleborad a J. Koloušek. S určitým nadsadením by sa dalo povedať, že títo ekonómovia predbehli dobu, keď formulovali pohľad, ktorý má blízko ku kresťansko-sociálnemu učeniu zo začiatku 20. storočia, prípadne ku sociálnemu korporativizmu, ktorý bol populárny a propagovaný v medzivojnovom Rakúsku hlavne O. Spann.¹⁷⁴ S týmito myšlienkovými prúdmi ich spája vnímanie Smithovej náuky ako zárodočnej bunky, z ktorého čerpá bezbrehý liberalizmus prípadne manchestrianizmus – pojem dobovo populárnejší. Týmto prúdom podobne ako marxizmus vyčítajú egoizmus, nezáujem o širšie a menej majetné spoločenské vrstvy a zastupovanie záujmov bohatých. Spolu tieto dva prúdy, v rozsahu približne šesťdesiatich rokov od prvej vážnejšej zmienky o Smithovi, pomenovali väčšinu častí Smithovho učenia, ktoré sú aktuálne aj pre súčasného ekonóma. Jedná sa práve o rozbor „neviditeľnej ruky“, polemiku o pôvode hodnoty statkov, základy medzinárodného obchodu a hospodárskej politiky.

Medzivojnovému ekonomickému mysleniu dominujú dve authority – K. Engliš a J. Macek. Ako bolo už uvedené Engliš mal k Smithovi ambivalentný vzťah, jeho učenie poznal, avšak nebolo pre jeho tvorbu natoľko podnetné. Čo do prístupu k Smithovi je omnoho viac podnetnejšie učenie J. Macka. Ten napísal historicky prvú prácu pojednávajúcu o morálnych názoroch A. Smitha a nesústredil sa len na dovtedy dominujúce dielo *Bohatstvo národov*. Macek tak otvoril argumentačnú oblasť, na ktorej sa dal Smith obhájiť pred útokmi pripisujúce egoizmus a amorálnosť jeho učeniu. Tieto postoje Macek svojich neskorších pozmenil, napriek tomu jeho dielo patrí k najdôležitejším publikáciám venujúcim sa A. Smithovi.

Povojnová ideologická dominancia jedného prístupu sa pri štúdiu Smitha prejavila akcentovaním časti zadefinovanej Marxom a neskôr Leninom. V tomto duchu sa schvaľovali Smithove postoje, ktoré implikovali pracovnú teóriu hodnoty, ktorá sa stala základným kameňom marxistického učenia. I v tak oklieštenom pohľade však Smithovo učenie celkom

¹⁷⁴ O. Spann (1878-1950) rakúsky ekonóm, filozof, sociológ jeden z hlavných ideológov štátneho korporativizmu. Paradoxne medzi jeho žiakov patrili osobnosti ako F.A.Hayek a E. Voegelin, ktoré celý život zastávali ideologické postoje z opačného ideologického spektra ako Spann.

nezapadlo a niektorým prácam sa podarilo objaviť a pomenovať systematickejšie a univerzálnejšie prístupy obsiahnuté v Smithovom myslení. Tento systematický prístup vyvrcholil v debate o „*postsmithovskom*“ probléme efektívnej alokácie a možnostiach rastu kapitalistickej a socialistickej ekonomiky. Tento problém sa však ukázal príliš odťažitý, aby bol v tomto kontexte dostačujúco popísaný. Dokonca sa vyskytli štúdie mapujúce v Smithovom učení vplyvy antickej filozofie. To vyplýva z čiastočnej akceptácie určitých antických filozofov, prameniacej z domnelej existencie proto-komunistických vízií v ich učeniach. Do tohto oddielu boli vkladané najväčšie nádeje, ktoré spočívali vo vypátraní a identifikovaní vplyvov Smitha na ekonómov v sedemdesiatych a hlavne osemdesiatych rokoch. Tento vplyv sa mal prejavovať sprostredkované pomocou prenikania západných myšlienok, hlavne M. Friedmana a F. Hayeka, nanešťastie sa nepodarilo nájsť dokument, na ktorom by sa tento vplyv dal demonštrovať.

V poslednej kapitole mapujúcej vývoj po roku 1989 som nezvolil postup z prvej kapitoly, ale sústredil som sa na originálnejšie a všeobecnejšie štúdie rozoberajúce Smithov odkaz. Na komparácii dvoch učebníc ekonomických teórií, bola ilustrovaná evidentná odlišnosť vnímania Smithovho učenia v dvoch „*objektívnych*“ textoch, ktoré novodobé učebnice predstavujú. Ďalej popisujem knihu Tomáša Sedláčka a jeho vnímanie A. Smitha, ktoré sa vďaka priaznivej odozve dostalo do povedomia širokej verejnosti. Snažím sa analyzovať Sedláčkove postoje a nájsť vysvetlenie pre určité paradoxné závery, ktoré vyvodzuje. U Pavlíka som sa sústredil na jeho zaujatie komparáciou A. Smitha s G. W. F. Hegelom a na jeho odklíňanie Hegela pre ekonómov. Zameriavam sa na Pavlíkov pokus o naviazanie na Hegelovu filozofiu prameniaca z odmietania relativistických princípov, ktoré sú pri štúdiu Smitha niektorými prúdmi propagované.

Pramene a literatura:

1. Bělohradský, V.: Občanská společnost. Praha, Liberální institut 1996
2. Bráf, A.: Finanční věda. Praha 1900
3. Bráf, A.: O almužně a mzdě. Praha 1883
4. Bráf, A.: Národohospodářské potřeby české. Praha, Svěpomoc 1908
5. Bráf, A.: Národohospodářská politika. Praha 1914
6. Bráf, A.: Nástin přednášek universitních. Praha, Sborník věd právních a státních 1915
7. Bráfův památník. Třebíč, Spolek absolventů Obchodní akademie Dra. A Bráfa v Třebíči 1927
8. Burke, E.: Úvahy o revoluci ve Francii. Brno, CDK 1997
9. Cagolov, N. A.: Kurs politické ekonomie I-VIII. 2. vyd. Praha, SNPL 1973
10. Cikánková, M.: Čítanka ke studiu dějin ekonomického myšlení. Praha, Karolinum 1991
11. Čulík, J.: Kritika buržoazních teorií "transformace" kapitalismu. Praha, SPNL 1973
12. Čulík, J. a kol.: Politická ekonomie – sborník. Praha, SNPL 1974
13. Engliš, K.: Finanční věda. Praha 1929
14. Engliš, K.: Národní hospodářství. Brno, Nakladatel Fr. Borový 1924
15. Engliš, K.: O nouzi v nadbytku. Praha 1935
16. Engliš, K.: O řízeném hospodářství. Praha, Melantrich 1935
17. Engliš, K.: Soustava národního hospodářství. Praha, Melantrich 1938
18. Engliš, K.: Teorie hodnoty a hodnocení. Praha, Melantrich 1947
19. Etzioni, A.: Morální dimenze ekonomiky. Praha, Victoria Publishing 1995
20. L. Frejka – O ekonomii kapitalismu a socialismu. Praha 1949
21. Gide, Ch., Rist, Ch.: Dějiny nauk národohospodářských. Praha, Jan Laichter 1915
22. Gruber, J., Horáček, J.: Albín Bráf - Život a dílo I-V. Praha. Vesmír 1923

23. Gürlichová, S.: Komparace některých buržoazních pojetí dynamiky kapitalismu s pojetím Marxovým. Politická ekonomie, č. 3, 1978
24. Gürlichová, S.: Politická ekonomie. č. 7, 1976
25. Horáček, C.: Učebnice národohospodářské politiky. Praha 1914
26. Janáčková (Gürlichová), S.: Pracovní teorie hodnoty a některé buržoazní přístupy k měření "souhrnné produktivity" a technického pokroku. Politická ekonomie, č. 11, 1985
27. Janáčková (Gürlichová), S.: Rozpory procesu intenzifikace v kapitalismu. Politická ekonomie, č. 6, 1985
28. Hayek, F.: Kontrarevoluce vědy. Praha, Liberální institut 1995
29. Hába Z. a kol.: Politická ekonomie, socialistický výrobní způsob. 4. vyd. Praha SNPL 1978
30. Hegel, G. H. W.: Malá logika. Praha, Svoboda 1992
31. Hegel, G. W. F.: Dějiny filosofie I-III. Praha, Academia 1974
32. Hegel, G. W. F.: Základy filosofie práva. Praha Academia 1992
33. Heretik, Š.: Náčrt dejín politickej ekonómie. Bratislava, Pravda 1958
34. Heretik, Š.: Náčrt dejín politickej ekonómie. Bratislava, Pravda 1988
35. Heretik, Š.: Teoretické základy súčasnej buržoáznej ekonomiky. Bratislava, Pravda 1973
36. Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení. C. H. Beck, Praha 2001
37. Chleborad, F. L.: Boj o majetek. Brno 1884
38. Chleborad, L.: Soustava národního hospodářství politického. Praha 1869
39. Iša, J.: Koniec „keynesovskej revolúcie“?. Bratislava, Pravda 1985
40. James E.: Dějiny ekonomického myšlení 20. století. Praha, Academia 1968
41. Kaizl, J.: Finanční věda. Praha 1892
42. Kaizl, J.: Národní hospodářství. Praha 1883
43. Kaizl, J.: Z mého života. Praha 1909
44. Kalecki, M.: Náčrt teorie růstu socialistické ekonomiky. Praha, NPL 1965

45. Klíma, A.: Manufakturní období v Čechách. Praha, Nakladatelství ČSAV 1955
46. Klíma, A.: Počátky českého dělnického hnutí. Praha 1949
47. Klíma, A.: Na prahu nové společnosti (1781-1848). Praha, SPNL 1979
48. Klusoň, V.: Hodnotová základna společenského plánování. Praha, Academia 1985
49. Koloušek, J.: Národní hospodářství. Praha 1918 – 1921
50. Kornai, J.: Teorie nedostatkové ekonomiky. Bulletin "Ekonomické vědy v socialistických zemích", EÚ ČSAV, Praha, č. 3-4, 1981, č. 1-2, 1982
51. Kotulan, A.: K. Marx a obecná ekonomická rovnováha L. Walrase. Politická ekonomie, č. 10, 1968,
52. Kotulan, A.: Ke kritice marginální teorie rozdělování. Politická ekonomie, č. 6-7-8, 1970
53. Kotulan, A.: O teorii optimálního růstu v konečném horizontu. Politická ekonomie, č. 2, 1968
54. Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6, 1977
55. Kotulan, A.: Politická ekonomie. č. 6, 1977
56. Kotulan, A.: Příspěvek k interpretaci Marxova pojetí tvorby tržní ceny I. a II. Politická ekonomie, č. 2-3, 1987
57. Kotulan, A.: Projektování stimulačních schémat při tvorbě cen z hlediska optimálního sdílení rizika. Politická ekonomie, č. 1, 1984
58. Kouba K. a kol.: Úvahy o socialistické ekonomice. Praha 1968
59. Kreuter, J.: K obecné metodě neoklasické ekonomické teorie. Politická ekonomie, č. 2, 1976
60. Kvasničková, A., Židek, N.: Kapitoly z dějin ekonomického myšlení. Praha, Aleko 1991
61. Lange, O.: Politická ekonomie Obecné otázky. Praha, SNPL 1966
62. Lenin, V. I.: Tři zdroje a tři součásti marxismu. Praha, Svoboda 1950
63. Leont'jev, A.: O politické ekonomii socialismu. Praha, Svoboda 1951
64. Leont'jev, V. I.: Základní kurs politické ekonomie. Praha, SNPL 1962

65. Liberální ekonomie - kořeny euroamerické civilizace, sborník statí předních západních ekonomů - přeložil T. Ježek. Praha, Prostor 1993
66. Loužek, M.: Spor o metodu mezi rakouskou školou a německou historickou školou. Praha, Karolinum 2001
67. Kozlov, A.G. a kol.: Politická ekonomie. Praha, Svoboda 1971
68. Krameš, J.: Vývoj ekonomie jako předmětu vysokoškolské výuky v českých zemích do roku 1948. Praha, Oeconomica 2007
69. Krištofóry, T.: Neviditeľná ruka trhu: Adam Smith a G. W. F. Hegel – diplomová práca. VŠE 2009
70. Macek, J.: Mravní názory A. Smitha. Praha 1915
71. Macek, J.: Sociální ekonomika. Praha 1946
72. Makal, J.: Dějiny ekonomických teorií. Praha, SPN 1979
73. Mandeville, B.: The Fable of the Bees or Private Vices Made Public Benefits. 1714
74. McLean, I.: Adam Smith, Radical and Egalitarian. Edinburg, UEP 2006
75. Mervart, J.: Teorie ekonomické rovnováhy. Praha, Svoboda 1971
76. Mervart, J., a kol.: Tržní mechanismus a tržní ceny v ekonomické toerii. Praha, ÚNV 1990
77. Muller, J. Z.: Adam Smith in His Time and Ours. Princeton, Princeton University Press 1995
78. Napoleoni, C.: Ekonomické myšlení dvacátého století. Praha, Academia 1968
79. Nobelova cena za ekonomii. Praha, Academia 1993
80. Oliva, F.: Politická ekonomie. Brno, Rovnost 1950
81. Oslava ekonomie. Přednášky laureátů Nobely ceny za ekonomii. Praha, Academia 1994
82. Ostroviťanov, K. V., Šepilov T. D., Leont'jef, L. A. a kol.: Politická ekonomie. Praha, SNPL 1955
83. Ostroviťanov, K.V.: O hlavních zákonitostech vývoje socialistického hospodářství. Praha 1951

84. Pavlát, V., Vojtíšek, J.: Předmět politické ekonomie. Praha 1959
85. Pavlík, J.: Adam Smith a metodologické otázky poznání spontánního řádu tržního hospodářství. Acta Oeconomica Pragensia, č. 7, 2001
86. Pazourek, J.: Národohospodářské teorie. Praha 1928
87. Pazourek, J.: Obchodní politika. Praha 1916
88. Petráček, J., Tallerová (Koderová), J.: Dějiny ekonomických učen. Praha, SPNL 1977
89. Petráček, J.: Kritika buržoazní politické ekonomie. Praha, SPNL 1974
90. Politická ekonomie soudobého monopolistického kapitalismu. Praha, Svoboda 1972
91. Průcha, V. a kol.: Hospodářské dějiny evropských socialistických zemí. Praha, Svoboda 1977
92. Purš, J.: Průmyslová revoluce v českých zemích. Praha 1960
93. Purš, J.: Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce. Praha 1973
94. Půlpán, K.: Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990 I-II. Karolinum, Praha 1993
95. Rieger, F. L.: O statcích a pracích nehmotných a jich významu i postavení v národním hospodářství. Praha 1850
96. Raphael, S.: Adam Smith. Praha. Agro 1995
97. Rašín, A.: Národní hospodářství. Praha 1922
98. Rašín, A.: Paměti, Brno 1929
99. Ricardo, D.: Zásady politické ekonomie a zdanění. Praha, SNPL 1956
100. Rieger, F. L.: Slovník naučný. Nakladatelství I. L. Kobra, Praha 1885-1890
101. Rieger, F. L.: Průmysl a postup výroby jeho v působení svém ke blahobytu a svobodě lidu zvláště pracujícího. Litomyšl 1860
102. Roubal, K.: Adam Smith a vývoj produktivní práce procesu vědeckotechnické revoluce v kapitalismu a socialismu. Politická ekonomie, č. 1, 1976,
103. Rumler M.: Keynes a současný kapitalismus. Praha 1965
104. Rumler M.: Marx a soudobý vyspělý kapitalismus. Politická ekonomie č. 3, 1983,

105. Rumler, M.: Vědeckotechnická revoluce a soudobá krize buržoazní politické ekonomie. Politická ekonomie, č. 4, 1979
106. Sak, R.: Rieger : konzervatívec nebo liberál?. Praha, Academia 2003
107. Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla. Praha, 65. pole 2009
108. Sen, A.: Etika a ekonomie. Praha, Vyšehrad 2002
109. Sitárová, Z., Kliment, A. a kol.: Dějiny ekonomických teorií – Stručný nástin. Praha, Svoboda 1981
110. Slánský, R., Frejka, L. a kol.: Problémy ekonomie lidové demokracie - sborník statí.Praha 1949
111. Smith, A.: Blahobyt národů - vybrané kapitoly. Praha 1928
112. Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha, SNPL 1958
113. Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha, Liberální institut 2001
114. Smith, A.: Teorie mravních citů. Praha, Liberální institut 2005
115. Sojka, M. a kol.: Dějiny ekonomických teorií. Nakladatelství Karolinum, Praha 1999
116. Sorokin, G.: Socialistické plánování. Praha 1951
117. Šik, O.: Příspěvek k analýze našeho hospodářského rozvoje. VP č. 5, EÚ ČSAV, Praha 1965
118. Šik, O.: O některých ekonomických zákonech : ke studiu díla J.V. Stalina "Ekonomické problémy socialismu v SSSR". Praha, SPNL 1953
119. Šmejkal, M. a kol.: Významní čeští národohospodáři. Acta Oeconomica Pragensia, Praha 1993
120. Šulc Z.: Ke kritice politické ekonomie socialismu. Praha, EÚ ČSAV 1990
121. Šulc, Z.: O potřebě dějin českého novodobého ekonomického myšlení. Politická ekonomie, č. 3, 1996
122. Tigrid, P.: Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu. Praha, Odeon 1990
123. Toms, M.: K interpretaci teorie tržních cen A. Kotulana. Politická ekonomie, č. 3, 1987

124. Turek, O.: O plánu, trhu a hospodářské politice. Praha 1967
125. Večeř, J.: Kritika anglické klasické ekonomie v pracích prvních českých ekonomů. Politická ekonomie, č. 3, 1974
126. Večeř J.: České buržoazní myšlení ve druhé polovině XIX. století. Acta Universitatis Carolinae, Oeconomica č. 4, 1983
127. Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. Universitas Masarykiana, Brno 1997
128. Vencovský, F. Půlpán, K. a kol.: Dějiny měnových teorií na českém území. Praha, Oeconomica 2005
129. Vencovský, F.: Karel Engliš. Brno, MU 1993
130. Vojtíšek, J. a kol.: Politická ekonomie – kapitalismus. Praha, Svoboda 1980
131. Vojtíšek, J., Kratochvíl, M.: Didaktika politické ekonomie. Praha, Svoboda 1985
132. Vygotskij, S.L.: Průměrný zisk a výrobní cena. Praha 1951

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX: 222 112 304
E-mail: ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2009/2010

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Libor Melioris
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	Doc. Ing. Karel Půlpán, CSc.

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Vplyv a reflexia učenia A. Smitha v prácach českých ekonómov

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

Adam Smith je nesporně historickou postavou, která fascinuje a inspiroje celé generace ekonomů. Tato práce si klade za cíl vystopovat vplyv učenia A. Smitha v prácach a myslení českých ekonómov – v ich teoretických dielach i v dobovo významných učebniciach dejín ekonomických teórii. Špeciálna pozornosť je venovaná prekladom diel do češtiny, ako aj zavedeniu terminologických pojmov súvisiacich s dielom A. Smitha. Celkový pohľad dotvárajú rozhovory s poprednými českými ekonómami o ich vzťahu k učeniu A. Smitha.

Struktura BP:

1. Úvod
2. Reflexia v myslení českých ekonómov pred prvou svetovou vojnou (Rieger, Chleborad, Kaizl, Koloušek, Gruber, Bráf)
3. Vplyv A. Smitha na prvorepublikových ekonómov (Rašín, Engliš, Macek)
4. Neviditeľná ruka za železnou oponou

5. Inšpirácia A. Smithom u súčasných postáv ekonomického a spoločenského života
6. A. Smith v českých učebniciach ekonomických teórii
7. Komparácia českých prekladov diel A. Smitha
8. Problém zavedenia terminologických pojmov pri prekladaní diel
9. Rozhovory s českými ekonómami
10. Záver

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

Smith, A.: Teorie mravních citů, Praha, Liberální institut 2005
 Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha, Liberální institut 2001
 Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, Praha, SNPL 1958
 Etzioni, A.: Morální dimenze ekonomiky, Praha, Victoria Publishing 1995
 Sen, A.: Etika a ekonomie, Praha, Vyšehrad 2002
 Muller, J. Z.: Adam Smith in His Time and Ours, Princeton, Princeton University Press 1995
 Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Brno, MU 1997
 Liberální ekonomie - kořeny euroamerické civilizace, sborník statí předních západních ekonomů, přeložil T. Ježek, Praha, Prostor 1993
 Nobelova cena za ekonomii, Praha, Academia 1993

Datum zadání:	Červen 2009
Termín odevzdání:	Červen 2010

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne